

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ЦОЛІН ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 811.411.171.1

**СИНТАКСИЧНІ ОСНОВИ ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ.
НА МАТЕРІАЛІ ЮДЕЙСЬКОЇ ЛІТУРГІЙНОЇ ПОЕЗІЇ
АРАМЕЙСЬКОЮ МОВОЮ II-VIII СТ.**

10.02.13 – мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та
Австралії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України

Науковий консультант: доктор філологічних наук, старший науковий співробітник
Хамрай Олексій Олександрович,
Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України,
провідний науковий співробітник

Офіційні опоненти:

- доктор філологічних наук, професор
Кшановський Олег Чеславович,
Київський національний лінгвістичний університет,
професор кафедри східної лінгвістики
- доктор філологічних наук, професор
Вілем Смелік,
Лондонський університетський коледж, професор
кафедри єврейських та арамейських студій
- доктор філологічних наук, професор
Авігдор Шинан,
Єврейський університет в Єрусалимі, професор
кафедри єврейської літератури.

Захист відбудеться «31» травня 2016 р. об 11.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.50 в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, кімн. 12).

Автореферат розісланий «12» квітня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Покровська І.Л.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Однією з характерних рис поетичного дискурсу є особливий спосіб побудови речення, пов'язаний з метафоричністю мови та послідовною ритмічною структурованістю тексту. Специфіка синтаксису в поезії обумовлена його взаємодією з іншими дискурсивними засобами — особливостями композиції поетичного твору, його ритмічною структурою та фонетичним оформленням. Поетичний синтаксис дозволяє формувати той тип діалогу між автором та читачем / слухачем, в якому апеляція до емоційної сфери є основним лейтмотивом дискурсу, образність — ключовим засобом його реалізації, а ритмічна організація мовлення та фонетичні засоби — характерними особливостями тексту. Основні парадигми функціонування синтаксичних конструкцій в поетичному дискурсі потребують подальшого дослідження.

Актуальність теми даної дисертації обумовлена необхідністю подальшого вивчення синтаксичного аспекту поетичного дискурсу як невід'ємної частини теорії дискурсивної лінгвістики.

Концепція поетичного дискурсу в цілому розроблена на достатньому рівні, однак синтаксичні основи поетичного дискурсу (як, власне, і поетичного синтаксису взагалі) потребують подальших досліджень. Теоретичні основи дискурсивного аналізу в цілому і поетичних текстів зокрема складають праці Т. Ван Дейка, Дж. Кука, М. Нікітіна, Ю. Степанова, С. Тічера, Е. Рябих, Н. Алефіренко, Д. Хасанової, Х. Буссмана, Д. Шиффрін, Г. Ліер, Т. Нотаріус, Р. Геллера, Т. Зеві, С. Кураш, М. Тростнікова; Н. Крюкової, Є. Шендельса; О. Ревуцького, А. Нікаччі, В. Холшевникова, С. Виноградової, А. Ліпгарта та ін..

Разом з тим у наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених окремі аспекти даної проблеми ще недостатньо висвітлені. Поза увагою поки що розробка *цілісного методологічного підходу* до дослідження поетичного синтаксису. Тому основною метою нашої дисертації є не тільки аналіз синтаксичних основ віршування певної поетичної традиції (в даному випадку — арамеомовної юдейської релігійної лірики), але й систематизація основних моделей взаємодії синтаксису з іншими засобами лінгвопоетики.

З іншого боку, синтаксис поетичних текстів арамейською мовою (зокрема, так званого *середньоарамейського періоду* — II-VII ст. н.е.) є малодослідженою галуззю не лише у вітчизняній семітській філології, а й у зарубіжній також. Класичні праці з граматики арамейської мови Г. Бауера, Ф. Розенталя, Т. Мураоки, М. Фольмер, Д. Колумба та інших торкаються проблеми синтаксису арамейської мови в цілому (причому на різних рівнях заглиблення в проблему); синтаксису арамейської мови таргумів присвячені дослідження Р. Куті та А. Доді; синтаксис юдейської літургійної поезії розглянутий у дисертації Й. Йагалом, проте досліджуються тексти, написані івритом, а не арамейською. Тож проблема вивчення поетичного синтаксису арамейської мови залишається.

Вищезазначене й зумовило вибір теми дисертаційної роботи, її мету та дослідницькі завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснене у межах планової теми 0107U002479 «Соціально-культурна функція сакрального тексту на Сході: лінгвостилістичний, ідейно-

естетичний та правовий аспекти», що виконується відділом Сучасного Сходу Інституту сходознавства НАН України.

Метою дослідження є визначення основних парадигм функціонування типових синтаксичних структур в поетичному тексті.

Здійснення цієї мети пов'язане з виконанням таких **завдань**:

- Визначення основних характеристик, що відрізняють поетичний дискурс від інших типів дискурсу, та особливостей дискретності, когезії та континууму поетичного тексту.
- Аналіз синтаксичних основ *структурних моделей вірша* у двох типах поезії арамейською мовою в таргумах – перекладах-парафразах біблійної поезії (синтаксично-орієнтований паралельний вірш) та доданих до тексту перекладу літургійних піютів *піютів* (тип віршування, не залежний від визначених синтаксичних моделей).
- Дослідження специфіки структури речення в поетичному тексті: аналіз емпатичного порядку слів у реченні, а також синтаксичних аномалій, пов'язаних з особливостями ритміко-синтаксичної структури та фонетичного оформлення вірша; а також макросинтаксичних конструкцій (умовних періодів, в яких і *протазис*, і *анодозис* ускладнені кількома підрядними реченнями; складних речень з кількома підрядними означальними та ін.) та їх використання в різних типах поетичного дискурсу.
- Детальний аналіз морфосинтаксису. Оскільки на рівні синтаксису частин мови виявляється чимало відхилень від відомих граматичних норм, нашим завданням є визначення характеру цих змін – чи були вони наслідком впливу просторічних та діалектних форм, чи їх природа пов'язана з поетичним дискурсом? Чи можна вважати деякі з них поетичними *анаколуфами*, або ж всі вони є наслідком впливу розмовної мови та діалектизмів?

Однак, окрім основної мети, пов'язаної з синтаксичними аспектами поетичного дискурсу, наше дослідження переслідує також цілі дескриптивного характеру. Оскільки синтаксис середньоарамейської мови все ще потребує вивчення, ми поставили перед собою завдання описати нестандартні синтаксичні конструкції, як на рівні структури речення, так і на рівні морфосинтаксису.

Об'єктом дослідження є синтаксичні одиниці та макросинтаксичні конструкції юдейської літургійної поезії арамейською мовою, що входять до таргумів Тори.

Предметом дослідження є особливості функціонування синтаксичних конструкцій в поетичному дискурсі.

Як **матеріал** дослідження використано поетичні тексти, що належать до різних типів віршування та різних жанрів юдейської літургійної поезії, написаної двома діалектами середньоарамейської мови.

У якості **джерел** дослідження були обрані поетичні тексти з *таргумів* – юдейських перекладів Старого Заповіту арамейською мовою, створених в період між II та VIII-м ст. Унікальність самих таргумів з точки зору дискурсу включає кілька аспектів.

Таргуми містять два шари поезії арамейською мовою: *синтаксично-орієнтований тип вірша* (парафрази, що імітують біблійний паралелізм), та тип віршування, *не прив'язаний до певних синтаксичних моделей* (літургійні *пїюти*). Таким чином, наш поетичний корпус надає нам можливість для порівняльного аналізу двох різних типів віршування з різним ступенем залежності від синтаксичних моделей.

Корпус поетичних текстів таргумів ці тексти були *призначені* для декламації під час богослужіння, і тому були орієнтовані на певну комунікативну ситуацію; тобто ми маємо справу із специфічною комунікативною ситуацією: в якості адресанта тут виступає *тлумач-декламатор*, в якості адресата – *аудиторія*, при цьому звертання тут має явно швидше монологічний характер, оскільки не очікується розвитку діалогу зі слухачами.

Унікальність самого тексту полягає в тому, що буквальний переклад тут комбінується з додатковим матеріалом екзегетичного та риторичного характеру, і метою такої модифікації перекладу була його *адаптація* до сучасної інтерпретатору аудиторії. Ці особливості тексту надають нам можливість більш глибокого дискурсивного аналізу поетичних творів.

У нашому дослідженні ми обмежилися лише таргумами до Тори – Таргумом Онкелоса (TgOnq) та групою так званих Палестинських Таргумів (PalTgs) – Таргума Неофіті (TgNeof), Таргумів Каїрської Генизи (TgCG), Фрагментарного Таргума (TgFrag) і Таргума Псевдо-Йонатана (TgPsJon). Всі перелічені вище таргуми походять від одного спільного джерела, що умовно називається *Прото-Онкелос*, написаному у I ст. н.е. на території Палестини: на основі варіанту, відредагованого у Вавилонії у II-III ст, сформувався TgOnq; на основі ж тексту, що залишився в Палестині, утворився *Прото-Палестинський Таргум*, від якого утворилися три різновиди – TgNeof, TgCG і TgFrag; що ж до Таргума Псевдо-Йонатана (TgPsJon), то він являє собою компілятивний текст, сформований у VI-VIII ст., в якому виявляються різні шари, написані на різних субдіалектах палестинської арамейської мови.

Список поетичних текстів з TgOnq включає 11 поетичних творів: Пісня Ламеха (Бут. 4:23-24); Благословіння Якова (Бут. 49:1-27); Пісня на Морі (Вих. 18:1-18, 21); Пісня Криниці (Числ. 21:17-18); Вислови давніх поетів (Числ. 21:27-30); Перше благословіння Валаама (Числ. 23:7-10); Друге благословіння Валаама (Числ. 23:18-24); Третє благословіння Валаама (Числ. 24:3-9); Четверте благословіння Валаама (Числ. 24:15-24); Пісня Мойсея (Повтор. 32:1-43); Благословіння Мойсея (Повтор. 33:1-27).

Самостійні поетичні твори релігійної лірики – *пїюти*, додані до тексту перекладу біблійних фрагментів Вих. 12-15 та 20 арамейською мовою, з'являються у двох таргумах Палестинської групи – Таргумах Каїрської Генизи (TgCG) та Фрагментарному Таргумі (TgFrag). Імовірно, вони були призначені для декламації читцями-*метургеманами* після прочитання арамейського перекладу згаданих вище біблійних текстів. В цілому в TgCG налічується 19 *пїютів*, а в TgFrag – 11, всього – 30 *пїютів*. Всі поетичні твори розташовані в 11 манускриптах, при цьому 10 з них відносяться до TgCG (19 поем), і тільки 1 – до TgFrag (11 поем). Переважна більшість *пїютів* (27 з 30) належать до

докласичної поезії. Детальний список манускриптів подано в «Умовних позначеннях» на початку дисертації.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять:

- метод структурного аналізу полягає в дослідженні елементів кожного явища та їхніх зв'язків, тобто певного явище розглядається як цілісна функціональна системи, елементи і частини якої співвіднесені й пов'язані між собою; тобто, синтаксичні конструкції аналізуються у контексті їх функціонування у віршових формах та когезії поетичного тексту в цілому (досліджуються найбільш типові синтаксичні структури, що утворюють основу для поетичного рядка, куплета, строфи, а також їх взаємодія з ритміко-фонетичними засобами віршування та архітектонікою твору);
- компаративний метод використано для виявлення *лінгвопоетичних функцій* тих (морфо)синтаксичних форм, поява яких зумовлена діахронічними та діалектологічними аспектами функціонування синтаксису в поетичному тексті (зокрема, порівняння тих діалектів середньоарамейської мови, якими написані досліджувані нами поетичні твори, і двох діахронічних зрізів літературної арамейської);
- метод цілісної інтерпретації, що враховує як жанрові й змістові особливості твору, історико-літературний контекст його створення, так і соціолінгвістичні аспекти функціонування поетичних текстів (у нашому випадку – екзегетичний характер парафразів біблійної поезії в таргумах та літургійне декламування поезії);
- методи індукції та дедукції застосовано для з'ясування природи окремих лінгвістичних явищ і систематизації отриманих даних для загальних висновків щодо функціонування синтаксису в поетичному дискурсі (зокрема, індуктивним методом було встановлено взаємозв'язок між стилістичними різновидами поетичного дискурсу та вживанням типових синтаксичних конструкцій і дієслівних форм; дедуктивним – з'ясовано природу синтаксичних аномалій);
- метод зіставлення: порівнюються парадигми функціонування синтаксичних конструкцій у двох типах віршування, що різною мірою залежні від синтаксичних моделей; саме таке зіставлення дозволить нам зробити висновок про роль синтаксису в поетичному дискурсі в цілому, а також встановити основні парадигми взаємодії синтаксичних структур з іншими засобами реалізації поетичного дискурсу;
- метод статистики передбачає обчислення частоти вживання тих чи інших синтаксичних конструкцій в текстах, їх поширеність в певних групах текстів, а також визначення пропорції між використанням різних типів (морфо)синтаксичних моделей в межах одного твору, жанру та даного діахронічного пласту арамейської мови в цілому.

Застосування цих методів в контексті нашого дослідження передбачає їх адаптацію до аналізу згаданих раніше двох типів літургійної поезії, відповідно, два набори методологічних підходів було розроблено. Зауважимо, що ця методологія була розроблена на основі досліджень застосованої в таргумах

техніки перекладу біблійного тексту А. Шпербера, А. Шинана, Р. Позена, Ж. Весселіуса та Е. Ван Стаалдуйн-Сулман.

В основі першого методологічного комплексу, що стосується перекладів давньоєврейської поезії в таргумах, лежить *порівняльний аналіз синтаксису* давньоєврейського вірша та його парафраза в таргумах. Синтаксичні основи давньоєврейського віршування досить добре досліджені, і тому зіставлення синтаксичних моделей біблійної поезії з її перекладом в таргумах дозволить нам виявити специфіку синтаксичних трансформацій, що відбулися, головним чином, під впливом літургійного використання таргумів. Отже, застосування згаданих вище методів включає:

а) аналіз синтаксичної основи рядка паралельного вірша; в основі поетичного рядка давньоєврейського вірша – *речення*, яке за характером предиката може бути або дієслівним, або іменним; отже, рядок не може складатися з словосполучення (групи підмета, присудка, додатка або адвербіального звороту), як не може й частина речення бути винесеною на початок наступного рядка; отже, необхідно з'ясувати, чи зберігається цей принцип в таргумах при «розширенні» поетичного рядка додатковими елементами;

б) дослідження синтаксичної кореляції між рядками в структурі вірша; згідно з результатами проведених раніше вичерпних досліджень структури давньоєврейського вірша, найпоширеніший тип співвідношення рядків – прилягання, далі йде сурядний зв'язок (координація), значно рідше зустрічається підрядний тип зв'язку (субординація); тому необхідно з'ясувати, чи підтримується той самий тип міжрядкової кореляції в таргумах, беручи до уваги появу додаткових поетичних рядків (не перекладених з оригіналу);

в) аналіз структури речення, що включає такі аспекти як порядок слів, емфатичні конструкції, а також початкова чи другорядна позиція *qtl* (суфіксальна дієвідміна) та *yqtl* (префіксальна дієвідміна)-дієслів; оскільки елементи архаїчного західно-семітського дієвідмінювання найвиразніше збереглися саме в поезії, виникає питання про їх переклад в таргумах – наскільки адекватно стародавні перекладачі, що дотримувалися принципу наслідування форм віршування оригіналу, передали семантичні відтінки тих дієслівних форм, що на той час вже вийшли з ужитку;

г) морфосинтаксис, тобто, функціонування у словосполученні й реченні окремих частин мови: іменних (іменника, прикметника, займенника і числівника), дієслова (його дієвідмін, порід, а також інфінітива та дієприкметника) і часток (прислівників, прийменників, сполучників, вигуків, часток).

Другий методологічний комплекс, що розроблений саме для аналізу синтаксису літургійної поезії, включає такі етапи: аналіз синтаксичної кореляції між рядками, визначення синтаксичної основи поетичного рядка в *піютах*, дослідження синтаксичних аномалій, пов'язаних з особливостями форми даного типу віршування (зокрема, акровіршем, римою та ритмічною сегментацією), аналіз емфатичних синтаксичних конструкцій, їх вживання в контексті певної поетичної традиції. Включено такі аспекти:

а) літургійна поезія як докласичного, так і класичного періодів будується на інших, відмінних від давньоєврейського паралельного вірша структурних принципах; оскільки синтаксичні основи цього типу віршування недостатньо досліджені, ми поставили перед собою завдання встановити, який тип синтаксичних стосунків існує між поетичними рядками – апозиція, координація чи субординація, і чи можемо ми виділити найбільш характерний з них для поезії даного типу;

б) до емпатичних структурних моделей ми відносимо типові для західно-семітського синтаксису конструкції, що вживаються і в прозі, і в поезії – речення з додатком або обставиною в початковій позиції (OVS/OSV та AVSO/ASVO), еліпсис, речення з екстрапольованими членами (так званий *casus pendens*); одне із завдань цієї частини дослідження – визначити можливість використання особливих емпатичних конструкцій, властивих лише поетичному дискурсу;

в) аналіз морфосинтаксису літургійної поезії; на відміну від аналогічного дослідження таргумічних перекладів давньоєврейської поезії, ми робимо акцент в цьому випадку не на зіставлення з морфосинтаксисом оригіналу, а на специфіці вживання частин мови в літургійних *піютах* як самобутній поетичній традиції; перш за все об'єктом нашої уваги є вплив *просторічних та діалектних синтаксичних конструкцій*, причиною присутності яких в поетичному тексті може бути як мимовільне впровадження автором в текст (через «невисокий» рівень поетичної майстерності), так і посилення емоційної експресії в поетичному дискурсі.

Ця методологія була розроблена нами і представлена у вигляді доповіді на 21-у Конгресі Міжнародного Товариства з Досліджень Старого Заповіту в Мюнхені у серпні 2013 року. Потім її основні принципи були викладені в статті англійською мовою «Давньоєврейська поезія в Таргумі Онкелоса: деякі синтаксичні аспекти структури вірша».

Наукова новизна одержаних результатів. Основні результати, що становлять наукову новизну та отримані у ході вирішення завдань, поставлених у дисертаційному дослідженні, полягають в наступному:

вперше:

- проведено комплексне дослідження структури вірша в таргумах, включаючи як переклади-парафрази давньоєврейської поезії на арамейську мову, так і тип віршування літургійних *піютів*, що були введені в тексти таргумів; цей аналіз включає дослідження принципів віршування, основ синтаксису, ритмічної структури, фонетичних засобів, а також поетичної лексики;
- здійснено багаторівневий аналіз синтаксису поетичних текстів середньоарамейської мови на матеріалі таргумів; це дослідження включає такі аспекти: речення в структурі поетичного рядка, синтаксичні макроструктури, морфосинтаксис; результати наших досліджень можуть бути використані для доповнень до відповідних розділів у підручниках арамейської мови, або ж для розширення деяких словникових статей;

- представлені переклади з арамейської мови 41 поетичного твору: 11 текстів – переклади біблійної поезії в TgOnq, та 30 *пійотів* – з TgCG та TgFrag. Переклад розміщений у вигляді додатків у кінці дисертації. Переклад представлений як арамейсько-українська білінгва;

удосконалено:

- *методологію лінгвопоетичного аналізу стосовно таргумів*; як вже було відзначено вище, специфіка поезії в таргумах пов'язана як з екстралінгвістичними чинниками (літургійний контекст декламації), так і з специфікою віршування (стосовно перекладу біблійних віршів). Тому аналіз цього поетичного корпусу потребував створення особливих підходів, що, з одного боку, враховували б специфіку поезії таргумів, а з іншого – давали б змогу зробити висновки щодо синтаксичних основ поетичного дискурсу в цілому;

отримала подальший розвиток:

- *концепція синтаксичних основ поетичного дискурсу*; комплексний аналіз поетичного синтаксису, здійснений в даній дисертації, включає такі аспекти кореляції синтаксису та лінгвопоетики в поетичному дискурсі: а) специфіка синтаксису в різних підтипах поетичного дискурсу; б) співвідношення синтаксису поетичного рядка та метафори; в) роль синтаксису у формуванні зв'язності поетичного тексту; г) взаємодія комунікативного контексту та синтаксичної структури вірша.

Теоретична значущість роботи полягає у тому, що досягнуті у ній результати поглиблюють розуміння дискурсу, демонструючи взаємозв'язок між поетичним дискурсом та типовими синтаксичними структурами, що уможлиблюють актуалізацію лінгвопоетичних засобів. Вперше на поетичному матеріалі, що належить до різного типу віршування, показано основні парадигми кореляції між поетичним дискурсом та синтаксисом.

Практична цінність результатів дослідження. Застосування здобутків нашої праці здійснювалося у двох основних напрямках: а) при підготовці підручника арамейської мови; в) при розробці навчальних програм та курсів з арамейської мови та таргумів.

«Підручник арамейської мови біблійних текстів і Таргума Онкелоса» (Черкаси: Колоквіум, 2013) був підготовлений автором даного дослідження в процесі роботи над дисертацією, і тому певна частина досліджуваного матеріалу увійшла до навчального посібника. Так, частина 3 підручника («Основи синтаксису», с. 284-325) включає огляд основних синтаксичних конструкцій в арамейській мові Біблії і Таргума Онкелоса, включаючи й ті, що були взяті з поетичних творів.

Також матеріали досліджень були використані для розробки таких курсів:

- «Вступ до таргумістики». Прочитаний студентам Міжнародної сертифікатної програми з юдаїки при Національному університеті «Києво-Могилянська академія» у жовтні 2013-го року. Окремий блок лекцій був присвячений різниці між технікою перекладу прози і поезії в таргумах.
- «Синтаксис давньоєврейської мови». Матеріали досліджень архаїчної дієвідміни у давньоєврейській поезії, а також деякі специфічні аспекти

поетичного синтаксису були включені в цей курс. Лекції були прочитані студентам Донецького Християнського університету у березні 2014-го року.

- «Арамейська мова», розроблений для студентів Міжнародної сертифікатної програми з юдаїки при Національному університеті «Кієво-Могилянська академія» (грудень 2015-го року), також включає матеріал з синтаксису поезії.

До того ж, матеріали досліджень були долучені до курсів, що регулярно викладаються автором дисертації: «Вступ до біблеїстики» та «Біблійна герменевтика». Ці предмети включені у програму спеціальності «релігієзнавство» Національного університету «Острозька академія». Матеріали з дослідження таргумів використовуються тут в якості ілюстрації техніки перекладу біблійного тексту в добу пізньої античності.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Усі наукові результати, викладені у дисертації, отримані особисто автором.

Апробація результатів дослідження. Матеріали досліджень, що складають основну концепцію та базисні методологічні принципи аналізу поетичних текстів в таргумах, а також основні висновки, були представлені автором на міжнародних наукових конференціях: «Трансформація поетичного рядка у Пісні на Морі (Вих. 15:1-18, 21) в Таргумі Онкелоса» (англ. мовою) представлена на 20-у Конгресі Міжнародного Товариства Досліджень Старого Заповіту (IOSOT), що відбувся у серпні 2010-го року у Гельсінкі, Фінляндія; «Переклад біблійних поетичних архаїзмів у таргумах» представлено на засіданні секції «Біблійні дослідження. Стародавній Близький Схід» на XIX-й щорічній Міжнародній конференції з юдаїки, що проходила у січні 2012 року у Москві; «Давньоєврейська поезія в Таргумі Онкелоса: деякі синтаксичні аспекти структури вірша» (англ. мовою) представлена на 21-у Конгресі Міжнародного Товариства Досліджень Старого Заповіту (IOSOT), що відбувався у серпні 2013-го року в Мюнхені, Німеччина; «Библейская герменевтика епохи пізньої античності», доповідь представлена на XXIX Міжнародній науково-практичній конференції «Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості» (Донецьк, 2011). А також інших конференціях: «Єврейська література епохи пізньої античності» на Молодіжній релігієзавчій школі з юдаїки (Київ-Умань, 2011); «Техніка перекладу сакрального тексту в добу пізньої античності. На матеріалі таргумів» представлений на круглому столі «Переклад сакрального тексту» (Острог, 2010); та в доповідях на Днях науки при Національному університеті «Острозька академія», що відбувалися у 2013-2015 рр.

У січні 2012 року дослідницький проект автора даної дисертації «Техніка літературного перекладу давньоєврейської поезії в таргумах» отримав грант від (в)). Проект здійснювався протягом 2012-2013 рр. за фінансової підтримки згаданого фонду у Єврейському Університеті в Єрусалимі під керівництвом професора Авігдора Шинана.

У закінченому вигляді дисертація пройшла обговорення у листопаді 2015 року на розширеному засіданні науково-теоретичного семінару Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 32 наукових праці, з яких 1 монографія, 1 навчальний посібник, 23 статті у фахових виданнях, із них 6 – у зарубіжних, включаючи 2 статті у періодичних виданнях, що належать до наукометричної бази Scopus; 2 статті в інших виданнях; 6 тез конференцій; загальний обсяг публікацій, що належить особисто автору, становить 47,05 друкованих аркушів.

Структура докторської дисертації. Дисертація складається зі Вступу, 4-х розділів, Висновків, 3-х Додатків та списку використаної літератури (502 позиції, з яких 414 – іноземними мовами), 4-х таблиць. Загальний обсяг праці становить 530 сторінок, з них основного тексту – 393 сторінки, 84 сторінки – Додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** розглянуто основну проблематику дослідження, об'єкт і предмет, зазначено актуальність теми, представлено методологію, наукову новизну і огляд праць в даній галузі, а також апробацію результатів дослідження та здобутки автора (включаючи участь у міжнародних наукових конференціях та публікації).

У розділі 1 «**Поетичний дискурс: синтаксичний аспект**» присвячений аналізу теоретичних розробок у галузі поетичного дискурсу, його специфіки, співвідношення понять «поетичний дискурс» та «лінгвопоетика», а також проаналізовано комунікативний контекст декламації літургійної поезії таргумів та його вплив на синтаксис поетичних творів.

У підрозділі 1.1. «**Дискурс в поезії**» розглянуто термінологію та основні концепти поетичного дискурсу, як вони представлені в сучасному мовознавстві, а також їх можливість їх адаптації до досліджуваної нами юдейської літургійної поезії; проаналізовано співвідношення понять «поетичний дискурс» та «лінгвопоетика» щодо їх застосування у нашій праці.

Синтаксичний аспект розглядається як один із ключових засобів утворення та функціонування поетичної метафори у численних дослідженнях. Зокрема представлений феномен *граматичної метафори*, формування й використання якої безпосередньо пов'язано з синтаксисом. Дослідження метафори з позиції синтаксичної деривації демонструють той факт, що природа будь-якого метафоричного тексту *і синтагматична, і парадигматична*. Основою граматичної метафори є оригінальний морфологічний і / або синтаксичний лад поезії, який утворює в поетичному тексті особливу образну структуру, паралельну до семантичної і незалежну від неї.

Серед синтаксичних засобів утворення граматичної метафори розглядають такі: а) замовчування як логічне і структурна незавершеність пропозиції; б) безсполучникові пропозиції, що додають викладу стислості, компактності, прискореного темпу; в) плеоназм; г) обрамлення; д) полісиндетон; е) інверсія.

Також аналізують феномен *синтаксичної метафори*, що припускає реалізацію поетичного образу за допомогою особливих синтаксичних

структур. «Найпоширеніший прийом створення синтаксичної метафори – вживання різного роду невластивих тій чи іншій мові конструкцій, складних синтаксичних структур».

Стосовно ж досліджуваного нами поетичного корпусу, написаного мовою західно-семітської групи (зміна природного порядку слів у реченні без втрати сенсу тут більш обмежена, ніж у мовах індоєвропейської мовної сім'ї), можна швидше говорити не про «невластиві мові конструкції», а про конструкції *емфатичні*. При цьому емфатичний синтаксис у поезії може використовувати і як добре відомі в прозі, але адаптовані до ритмічної структури поетичного рядка конструкції, так і особливі, створені для поезії, синтаксичні структури. «Невластиві мові конструкції» в нашому поетичному корпусі виявляються переважно у ритміко-фонетичному типі віршування (літургійні *пійоти*): відхилення від нормативного синтаксису тут зумовлено пристосуванням до *формальних стандартів вірша*, або медитативним гімнологічним дискурсом, що іноді потребує *складних синтаксичних макроструктур*.

Специфіка поетичного синтаксису давньоєврейської поезії виявляється не стільки у створенні відмінних від прози конструкцій, а у використанні *особливої ритміко-синтаксичної сегментації мови* та адаптації відомих у прозі (зокрема, у прямій мові) одиниць синтаксису до базисних принципів віршування. На рівні морфосинтаксису дієслова підтверджено тезу: на вибір дієслівних форм у поезії впливає не структура вірша, а специфіка поетичного дискурсу. З цього випливає важливий методологічний принцип: «дієслівні форми в поетичному тексті доцільно аналізувати згідно з тими самими загальноприйнятими семантичними й прагматичними параметрами, які застосовують і до будь-якого іншого виду тексту» (Т. Нотаріус). Цю думку підтверджують і наші дослідження на матеріалі парафразів давньоєврейської поезії в таргумах, а також літургійних *пійотів* докласичного і класичного періодів.

Підсумовуючи попередні дослідження особливостей поетичного дискурсу та специфіки функціонування синтаксису в поезії, можемо зробити такі висновки: а) поетичний текст формується на основі особливих синтаксичних моделей, що відрізняються чіткою ритмічною сегментацією; б) специфіка синтаксичних парадигм віршування тісно пов'язана з ритмічними й фонетичними стандартами; в) поетичний дискурс передбачає можливість актуалізації тих мовних елементів, які виявляються в інших типах дискурсу; г) передбачуваний автором поетичного тексту комунікативний контекст впливає на синтаксис поезії; д) відмінність дискурсивного аналізу від лінгвопоетичного полягає у тому, що перший значно ширше охоплює аспекти *функціональності* поетичного тексту, тоді як другий зосереджений на *перетворенні* елементів мови на рівні семантичних та емоційних конотацій у художньому творі.

Результати проведених досліджень є певним внеском і в теорію лінгвопоетичного аналізу. Зокрема, це стосується лінгвопоетики художнього прийому, вивчення якої має типологічний відтінок. Розглядаючи специфіку синтаксису в різних підтипах поетичного дискурсу, ми намагаємося наблизитися до відповіді на питання про найбільш загальні закономірності функціонування

синтаксису в різних поетичних жанрах. Іншим важливим висновком є вплив на синтаксис бачення автором цільової аудиторії, про яку, завдяки давнім джерелам, нам відомо достатньо (зокрема, зі згадок в мідрашах та Вавилонському Талмуді про літургійну декламацію таргумів).

Підрозділ 1.2. «**Кореляція синтаксису і метафори в поезії**» присвячений огляду особливостей функціонування синтаксису у різних видах поетичного дискурсу: а) наративному; б) діалогічному; в) гімнологічному; г) медитативному; д) риторичному.

При цьому треба зазначити, що варіації в синтаксичній організації вірша в різних підтипах поетичного дискурсу здійснюється, як правило, на рівні завершених структурно й за змістом одиниць поетичного тексту – куплету, строфи чи подібних їм структур. У деяких рідкісних випадках один і той самий різновид дискурсу представлений у всьому творі, але найчастіше вони чергуються.

Подібну специфіку синтаксису в деяких різновидах поетичного дискурсу ми виявляємо й у літургійних *пінютах*, що належать до іншої поетичної традиції. Так, наприклад, для *медитативного* дискурсу характерне вживання складних синтаксичних комплексів; для *гімнологічного* – часте використання іменних речень визначення типу SP_n ; для *наративного* – порядок слів максимально наближений до прози; для *риторичного* – дієслова в наказовому способі (імператив і юсив), прекатив, короткі запитальні речення; *пророчий* дискурс комбінує особливості гімну з частим використанням дієслів *yqtl*-дієвідміни в значенні майбутнього часу й модальних функціях

Виявлено такі парадигми вживання синтаксичних конструкцій:

- Найбільш оптимальне співвідношення синтаксичної структури й поетичної мови ми виявляємо в поезії, *орієнтованій на синтаксичні моделі віршування*.
- У поезії, модель вірша якої не прив'язана до певних синтаксичних структур, поетична метафора виражена за допомогою синтаксичних конструкцій, відомих і в інших, непоетичних типах дискурсу (прозі, риторичній та ін.). При цьому *синтаксис максимально адаптований до норм віршування* – ритмічного розміру рядка, акровірша, рими.
- Емфатичні синтаксичні конструкції використовувані в обох вищезазначених типах поезії, при цьому вони інтегровані в ритміко-синтаксичні структури вірша й узгоджені з фонетичними стандартами віршування.
- Поетичний синтаксис характеризується лаконічністю фраз і речень, дискретністю поетичного рядка за ритміко-синтаксичним принципом. У поєднанні з семантичними, ритмічними й фонетичними засобами ці особливості дають можливість гіперсемантизації елементів мови з метою посилення емоційної експресії в поетичному тексті.

Невід'ємною частиною багаторівневого дослідження поетичного синтаксису є ті трансформації, які були викликані *контекстом* декламації поетичного тексту. Передусім, до них належить активне використання *підрядних речень* у структурі перекладених арамейською мовою

давньоєврейських паралельних віршів – ця зміна була зумовлена комунікативною ситуацією інтерпретації біблійної поезії (*читець / тлумач – аудиторія*). Подібно й зміна форми дієслова з 1-ої особи однини («я») на 1-шу особу множини («ми») в перекладі заклику до прославлення Бога свідчить про вплив екстралінгвістичних факторів на синтаксис поезії. У літургійних *пінютах* вплив контексту виявляється у використанні *рефренів*, а також у нечастих зверненнях до аудиторії

У зв'язку з цим ми можемо зробити загальний висновок про функції синтаксису в поетичному дискурсі. Передусім це функція синтаксису як такого, яку він виконує в будь-якому тексті – *когерентна*, тобто зв'язування окремих семантичних елементів у єдиний логічний ланцюг. Однак, крім когерентності, синтаксис виконує *емфатичну* функцію в тексті, позиційно виділяючи окремі слова або вирази в поетичному рядку, а емфатичні позиції виділених елементів при цьому супроводжуються особливою інтонацією та/або ритмом.

Наступний підрозділ 1.3. «**Синтаксична зв'язність поетичного тексту**» присвячений реалізації основних критеріїв когерентності тексту – дискретності, когезії та континууму – в аналізованій нами поезії. Відзначено найбільш важливі особливості формування синтаксичної зв'язності поетичного тексту:

а) Дискретність виявляється на рівні основних структурних одиниць поетичного тексту – куплету й строфи (= абзац у прозовому тексті). Більш проблемним є визначення завершених за змістом і структурно частин тексту в докласичній поезії, де переважає лінійний тип вірша. У цьому останньому випадку композиційні блоки поетичного тексту виділяють на підставі змісту та синтаксичної цілісності фрагментів.

б) У поетичному тексті можна використовувати всі ті ж способи *когезії*, що і в інших; до характерних для поезії особливостей когезії належать, насамперед, її *стилістичні* та *ритмоуворювальні* різновиди. Стилїстичні засоби виразно представлені в паралельному вірші та хіастичних структурах, а ритмоутворювальні – у класичній літургійній поезії.

в) З огляду на насиченість поезії образами й метафорами в умовах складної і компактної ритміко-синтаксичної структурованості, *континуум* забезпечує інтенсивне залучення найрізноманітніших засобів *когезії*. При цьому створюються додаткові можливості для перетину сюжетних ліній, асоціацій, алюзій під час переплетення часових планів.

Проблема дискретності поетичного тексту пов'язана зі специфікою висловлення думки: тут перехід від одного елемента до іншого становить «особливий варіант контекстно-варіативного членування», а одиницею членування є строфа або частина строфи. У нашому випадку членування поетичного тексту відрізняється в різних типах віршування, використовуваного в парафразах біблійної поезії та введених у текст таргумів *пінютах*. Відповідно ми можемо виділити три основні типи дискретності поетичного тексту в досліджуваному матеріалі:

- *Куплет паралельного вірша*. Так умовно ми можемо назвати конструкцію з двох (рідше трьох-чотирьох) поетичних рядків-речень, об'єднаних семантичним та синтаксичним паралелізмом, які за змістом є завершеним

цілим. Паралелізм образів і метафор у рядках куплету виражений у паралелізмі синтаксичної структури цих рядків. Цей давньоєврейський тип вірша в дещо трансформованому вигляді становить основу віршування в таргумічних парафразах.

- *Лінійний акровірш*. В основі – поетичний рядок, що складається з декількох (найчастіше – двох-трьох) синтагм-колонів; рядок не завжди збігається з реченням, і, тим більше, не завжди є завершеним логіко-семантичним цілим. Зовнішніх маркерів ділення тексту на інформаційні блоки немає: акровірш і рима (або квазі-рима) цієї функції не виконують. Дискреція поетичного тексту можлива тільки на підставі змісту, і завершений за змістом сегмент вірша може складатися з одного чи кількох рядків. Іноді завершені за змістом частини поетичного тексту збігаються з синтаксичними макроструктурами – багатоконпонентними складними реченнями. Цей тип дискреції характерний для докласичних *піютів*.
- *Строфічний акровірш*. Межі частини тексту збігаються тут зі строфою (рідше – з двома строфами) – семантично, ритмічно й синтаксично цілісною частиною поетичного твору, що складається з декількох рядків (найпоширеніша строфа – з 4-х рядків). Перша буква початкового рядка при цьому є частиною акровірша. Як і в лінійному акровірші, рядок і речення не завжди збігаються. Акровірш, фактично, є маркером завершеного за змістом уривка. Цей тип характерний для *піютів* класичного періоду.

Досить часто роль дискретних маркерів у *піютах* виконує *рефрен*, розташований після декількох рядків (у докласичному віршах) або після однієї або двох строф (у класичному віршуванні); а також *анафора* на початку строфи та *епіфора* в кінці. У лінійному (НЕ-строфічному) докласичному віршуванні іноді використовують однакове структурування об'єднаних за змістом рядків, посилене акровіршем – використанням однієї і тієї ж букви алфавіту на початку кожного рядка. Нерідко ці форми дискреції комбінуються.

Проблема синтаксичних основ поетичного дискурсу тісно пов'язана з поняттям *когезії*. На рівні речення основними засобами *когезії* є, насамперед, службові слова (прийменники, сполучники, сполучні слова, частки), а також морфологічні засоби, що забезпечують «зчеплення» слів у словосполученнях і реченнях (відмінкові закінчення, морфеми-показники роду, числа, часу і т. д.). Що ж стосується *когезії* на рівні тексту, тут можна виділити цілу низку різновидів внутрішньотекстових зв'язків. Для художніх текстів характерна різноманітність типів когезії: логічних, психологічних і формально-структурних.

Загалом можемо відзначити, що ті ж особливості співвідношення синтаксису й поетичної образності, які виявляються на рівні поетичного рядка, формують і поетичний текст у цілому, створюючи *континуум* поетичного твору. На рівні єдності структурно-композиційних компонентів поетичного твору події та образи набувають найвиразнішого смислового й емоційного втілення.

Підрозділ 1.4. «**Аналіз комунікативного контексту**» присвячено дослідженню практики декламування літургійної поезії під час богослужіння в синагозі та її вплив на синтаксис поезії. Зокрема розглянуто елементи

риторики, наявність рефренів, і процес адаптації поетичних архаїзмів в таргумах. Зроблено висновок про особливості вживання цих риторичних елементів у поезії: як правило, вони передбачають звичайні для риторичного дискурсу синтаксичні конструкції, проте специфіка їх вживання в поезії полягає у їх *адаптованості* до ритміко-фонетичних норм віршування.

Проаналізовано лінгвопоетичні аспекти використання архаїзмів; причини їх появи в поетичному тексті різні: це можуть бути як елементи, що збереглися в давніх поетичних текстах, так і штучно введені в більш пізній текст. У першому випадку архаїзми зберігаються цілком природним шляхом (особливо в зразках давньої поезії); в останньому ж – спеціально вводяться в більш пізній текст із естетичними цілями, щоб надати твору особливого шарму старовини, піднесеності та величі.

Усі архаїзми, що трапляються в біблійній поезії, можна умовно поділити на чотири категорії: а) лексичні; б) морфологічні; в) синтаксичні; г) структурні. У цьому параграфі докладно розглянемо архаїзми морфологічні (оскільки вони пов'язані з морфосинтаксисом), власне синтаксичні, і ті, що стосуються структури вірша.

Можемо виокремити дві групи лексичних архаїзмів у давньоєврейській поезії: 1) слова, що додають поетичному рядку піднесене, патетичне звучання: це, переважно, дієслова з цілком зрозумілим значенням і архаїчним звучанням; 2) власне архаїзми – слова з затемненим значенням, які потребують зрозумілого й разом з тим поетичного перекладу. У таргумах слова першої групи передані рідкісними, але все ж зрозумілими читачеві словами (вони трапляються й поза поетичним контекстом). Другу групу поетичних архаїзмів перекладено часто вживаними і добре відомими арамейськими словами.

Елементи архаїчного морфосинтаксису, як правило, адаптовані в таргумічних перекладах біблійної поезії шляхом простої заміни їх арамейськими еквівалентами. При цьому лінгвопоетична функція архаїчних елементів загублена: адаптація стародавнього поетичного тексту до потреб аудиторії відсунула на другий план лінгвопоетичну значимість архаїзмів. Що ж стосується архаїчних синтаксичних конструкцій, які утворюють особливі структури вірша, вони передані в таргумах досить послідовно, оскільки *синтаксис тісно пов'язаний із принципами давньоєврейського віршування*.

Таким чином, складна техніка перекладу давньоєврейської поезії, використовувана в таргумах, передбачає *багаторівневий підхід* до передачі поетичних текстів. При цьому, переклад древньоєврейських архаїзмів, що вживаються у біблійній поезії, здійснювався за принципом *імітації давньоєврейського паралелізму*, з одного боку, та *екзегетичної адаптації* – з іншого.

З цієї причини давні перекладачі виявляли особливий інтерес до відтворення специфічних синтаксичних структур оригінального вірша. Зокрема, особливу увагу приділяли такому важливому елементові архаїчного віршування, як повторювані в паралельних рядках слова та фрази: повтори з'являються в таргумах навіть у тих випадках, коли текст перекладений вільно, шляхом поетичного парафраза. Лінгвопоетичний потенціал елементів архаїчної

морфології й морфосинтаксису залишається нерозкритим в арамейських парафразах через переважання завдань екзегетичного плану, що були поставлені перед перекладачами.

У розділі 2 «Синтаксичні основи структури вірша в таргумах» розглядається синтаксис поетичного рядка та кореляцію поетичних рядків у трьох різновидах досліджуваної нами поезії – парафразах біблійної поезії, докласичних і класичних *піютах*.

Підрозділ 2.1. «Структура давньоєврейського вірша» присвячено огляду різних теорій біблійного віршування з метою узагальнення найбільш характерних рис, що визнаються переважною більшістю дослідників. Проаналізовано праці Дж. Лаута, А. Купера, А. Берлін, М. О'Коннора; Дж. Кугеля; Ф. Міллера, В. Уотсона; В. Гарра, С. Геллера, Й. Куриловича, Дж., Д. Фрідмана, М. Корпела й Дж. де Мура, Т. Коллінза, Ф. Андерсена та ін. Найбільш характерними рисами давньоєврейської поезії є такі:

- Мінімальна структурна одиниця – *стоп* – слово з наголошеним складом.
- Дві або три стопи об'єднують у *колон* – ритміко-синтаксичну одиницю, що збігається з синтагмою або коротким реченням.
- У середині колона в багатьох випадках можна виділити фоновий й основний ритмічний наголос – *accentus servi* та *accentus domini*. При цьому *accentus domini* стоїть на другому місці.
- Основа поетичного рядка – речення, яке може мати дієслівний або іменний предикат. Рядок складається з двох колонів-синтагм, розділених цезурою; у випадках, коли колон збігається з реченням, рядок може складатися з двох коротких речень-колонів.
- Загальна кількість стоп у реченні обмежена – не менше 2-ох і не більше 5-ти.
- Два (рідше три-чотири) речення-рядки з паралельною синтаксичною структурою типу $SPO \parallel S_1P_1O_1$ (де S – підмет, P – присудок, O – додаток) і співвідносні за змістом складають вірш.
- Основний тип синтаксичної кореляції між реченнями-рядками – аппозиція (безсполучниковий зв'язок) або координація, зрідка – субординація.
- Фонетичні засоби в староєврейському віршуванні вторинні: вони можуть використовуватися у вірші, але їх присутність не обов'язкова, оскільки структура вірша до них не прив'язана. До фонетичних прийомів належать: акровірш, алітерація, асонанс, (квази)рима.

Те ж саме можна сказати й про синтаксичну кореляцію між рядками в структурі вірша: згідно з результатами проведених раніше вичерпних досліджень структури давньоєврейського вірша, найпоширеніший тип співвідношення рядків – прилягання, далі йде сурядний зв'язок (координація), значно рідше зустрічається підрядний тип зв'язку (субординація), і цей же тип міжрядкової кореляції зберігається й у таргумах, включаючи ті випадки, коли до тексту перекладу введено нові рядки.

Окремим питанням є вживання акровірша. Цей фонетичний засіб віршування в давньоєврейській поезії є додатковим, він не був необхідною складовою паралельного віршування. Акровірш відомий не тільки в біблійній

поезії, але й в інших стародавніх семітських поетичних традиціях, зокрема, у вавилонській. У поезії аккадською мовою натрапляємо на різні форми акровірша: іноді початкові літери кожного рядка утворюють словосполучення, іноді ціле речення, іноді кожен рядок строфи починається однією й тією ж літерою алфавіту. Останній тип називається вавилонським і є різновидом алфавітного акровірша. У давньоєврейській поезії переважає саме алфавітний акровірш (враховуючи вавилонський його тип). Найвиразніше вавилонський тип акровірша представлено в Пс. 119/118 і Пл. Єр. 1, 2 і 4. Крім того, на акровірш натрапляємо в тій чи тій формі в літературі Премудрості, рідше – у книгах пророків (Наум 1:2-8; Пс. 9-10; 111; 145. Пр. 31:10-31).

У літературі епохи Другого Храму акровірш з'являється також в текстах Кумрану. Відомі, наприклад, три псалми, побудовані за принципом алфавітного акровірша: єврейський текст Сирах. 51:13-30 (11QPsaSirach), Повернення на Сіон (11QPsaZion) й арамейський переклад Пс. 3 (11QPsa155), у якому виявляємо частковий акровірш. Пояснити причину використання цього фонетичного прийому можна як із точки зору ритмічної структури, естетики поезії, так і певних світоглядних концепцій. Семітський алфавіт є гарним «каркасом» для ритмічно послідовного перелічування. У цьому сенсі алфавітний акровірш використовують для гімнів, од і пісень печалі, а також повчань (перелік божественних якостей, легендарних подій, «розгортання» картини внутрішніх переживань).

Як показано у нашому дослідженні, використання акровірша в літургійній юдейській поезії класичного періоду є обов'язковим, і часто воно стає причиною синтаксичних аномалій.

У підрозділі 2.2. «**Основні структурні моделі парафразованої біблійної поезії в таргумах**» розглянуто основні моделі парафразування давньоєврейського вірша арамейською мовою. У ТgOnq вирізняються два шари поетичного матеріалу: а) буквально перекладені вірші – слово в слово; б) поетичні рядки, що зазнали парафразування. Відсоткове співвідношення буквально перекладеної поезії й парафразованої становить приблизно 33% і 67% відповідно. Найбільш характерні зміни у парафразованих поетичних рядках:

- а) поетичний рядок розширено додатковими словами і фразами;
- б) часте використання підрядних речень, невластиве давньоєврейській поезії;
- в) додаткові безсполучникові або сурядні речення;
- г) квазіпоетичні структури.

Перші три типи модифікацій відбуваються в рамках типової для паралельного вірша поетичної структури – у добре оформленій імітації давньоєврейського паралелізму – вони становлять 90,8% усього поетичного матеріалу в ТgOnq. Квазіпоетичні структури охоплюють тільки 9,2%.

Дві із згаданих вище особливостей припускають модифікацію структури вірша в ТgOnq: подовжений поетичний рядок і широке використання підрядних речень. На відміну від цих модифікацій, здійснюваних усе ж у рамках імітації біблійного паралелізму, квазіпоетичні моделі допускають уведення у вірш прозових фрагментів.

Таким чином, основні структурні моделі вірша в TgOnq засновані на імітації давньоєврейського паралелізму: у переважній більшості випадків екзегетичні вставки вводять у текст у вишуканій поетичній манері. Це означає, що *метургемани* прагнули не лише надати коментар, але й передати поезію. Ця тенденція свідчить про існування в давніх перекладачів особливих правил літературного перекладу.

Підрозділ 2.3. «**Особливості синтаксису паралельного вірша в таргумах**» містить детальний аналіз цих синтаксичних модифікацій у трьох основних різновидах поетичних парафразів – парафразах, в яких збережено паралельну структуру вірша; розширених поетичних структурах та квазіпоетичних формах (останні складають лише 9,2%).

На думку більшості дослідників, в основі поетичного рядка давньоєврейського вірша – *речення*, яке за характером предиката може бути або дієслівним, або іменним. Рядок не може складатися з словосполучення (групи підмета, присудка, додатка або адвербіального звороту), як не може й частина речення бути винесеною на початок наступного рядка. У таргумах виявляється тенденція до збереження структури поетичного рядка оригіналу навіть при додаванні додаткових елементів.

Додаткові слова, введені в текст буквального перекладу поетичного рядка, є однією з найбільш характерних особливостей техніки літературного перекладу біблійної поезії в таргумах. Їх поява стала причиною нового феномену структури вірша – *розширеного поетичного рядка*. У TgOnq ми можемо нарахувати 56 рядків із додатковими елементами. Очевидно, такого роду модифікації сягають корінням до глос переписувачів, які з'являються в масоретському тексті, проте читці-*метургемани* почувалися вільніше й додавали нові елементи просто в текст перекладу. Уводячи додаткові слова й словосполучення з екзегетичною метою або для посилення емоційної експресії, вони прагнули максимально пристосувати їх до структури паралельного вірша. Ці елементи є своєрідними «натяками» на агадичний (пояснювальний) матеріал, що був добре відомий аудиторії, перед якою читали таргуми. Таким чином, можемо розглядати цей тип модифікації як *поетично адаптовані глоси*.

Розглянуто основні парадигми модифікацій оригінальних поетичних структур: розширені словосполучення і речення, додаткові речення, типи міжрядкової синтаксичної кореляції, використання емпатичного порядку слів та ритмічна структура парафразованого поетичного рядка. Зроблено висновок про збереження структури паралельного вірша у переважній більшості випадків (90,8 %) в парафразах, навіть у тих випадках, коли текст повністю парафразований.

Таким чином, техніка літературного перекладу, застосована авторами таргумів для передачі давньоєврейської поезії, виявляє високий рівень адаптації оригінальних поетичних форм. З одного боку, ми бачимо стійку тенденцію до імітації біблійного паралельного вірша й основних поетичних прийомів; з іншого – біблійну поезію адаптують до комунікативного контексту, у якому відбувалася декламація таргумічних перекладів.

Контекстуальна адаптація вплинула на синтаксичні засади віршування. До найважливіших трансформацій належать: а) доповнений новими членами

речення поетичний рядок; б) широке використання підрядних речень-рядків. При цьому *parallelismus membrorum* (семантичний паралелізм) залишається базовим принципом структури вірша, а, отже, таргумічні переклади також є зразками синтаксично-орієнтованого типу віршування.

У ТgOnq ми можемо розрізнити принаймні чотири способи передачі структури вірша оригіналу: 1) буквальний переклад; 2) повністю парафразовані вірші з чіткою паралельною структурою; 3) частково парафразовані, у яких додаткові елементи майстерно пристосовані до стандартів *parallelismus membrorum*; 4) квазі-поетичні форми, у яких імітація паралелізму не настільки послідовна. При цьому останній тип перекладу становить менше 10% від загального числа парафразованих у таргумах поетичних текстів.

Парафраз давньоєврейської поезії в таргумах відбувається з тенденцією до збереження ритмічного ладу паралельного вірша. Незважаючи на введення нових членів речення, кількість наголошених одиниць у тексті не перевищує 6-ти, що дозволяє зберегти поетичний ритм; цезура опиняється між синтагмами-колонами; досить часто можна виявити й підтримку основного ритмічного наголосу (*accentus domini*) в колоні.

Однак, ми повинні відзначити, що як давньоєврейська поезія, так і її переклади в таргумах, використовують ті ж емоційні ресурси синтаксису, що й проза чи риторика. Головна відмінна особливість поетичного синтаксису полягає у впливі ритмічного ладу поезії на структуру речення. У зв'язку з ритмом розмір рядка-речення обмежено певною кількістю наголошених одиниць (стоп), віддано перевагу еліптичним словосполученням і реченням замість повних.

Поява численних підрядних речень у парафразах біблійної поезії суперечить основній синтаксичній моделі *parallelismus membrorum* (тут переважає апозиція речень-рядків) – це явище спричинене у більшості випадків герменевтичною функцією таргумів, і є прикладом впливу зміни дискурсу на поетичний синтаксис.

Розділ 3 «Синтаксис і принципи віршування у докласичній та класичній юдейській поезії» присвячено аналізу синтаксичних основ віршування літургійних *піймів*, що були *додані* до перекладу біблійного тексту. Тип віршування тут відрізняється від давньоєврейського паралельного вірша: у літургійній поезії докласичного періоду (IV-VI ст.) переважає *акровірш*, який стає обов'язковою характеристикою цієї поетичної традиції; в основі вірша – *рядок*, розділений цезурою; у класичній же поезії (VI – VIII ст.) домінуючою базовою структурою акровірша стає *строфа*.

Синтаксичні основи як докласичного, так і класичного віршування не завжди піддаються точному визначенню: в основі поетичного рядка тут може бути речення, словосполучення-додаток, обставинний зворот, група підмета або присудка. Орієнтованість на *ритмічну структуру* вірша надавала поетам більше свободи в синтаксисі. З іншого боку, до «вольностей» синтаксису авторів підштовхували і обов'язковість деяких фонетичних стандартів віршування – *акровірш* на початку рядка в обох типах літургійної поезії, і *рима*

наприкінці рядка в поезії класичній (акровірш при цьому підтримувався лише першим рядком куплета).

Підрозділ 3.1. «Єврейська літургійна поезія IV–VIII ст.» включає огляд праць, присвячених юдейській літургійній поезії докласичного та класичного періодів, характеристиці основних жанрів, опису віршування та аналізу найдавніших згадок про поетів у Вавилонському Талмуді. Зокрема проаналізовано надбання дослідників Л. Цунца, І. Ельбогена, Й. Йагалом, Е. Фляйшера, Й. Кірнера, Л. Вайнбергера, М. Валленштайна, Ф. Розенталя та інших. Відповідно до поставленого завдання, підрозділ поділено на два параграфи, що присвячені докласичному та класичному віршуванню відповідно. В процесі аналізу досліджень було виявлено відсутність чіткої концепції поетичного синтаксису, тому було поставлено завдання з'ясувати *синтаксичні основи* літургійної поезії: чи можемо ми виділити якісь базові синтаксичні структури, які б утворювали моделі віршування (як це спостерігається в давньоєврейському паралельному вірші).

Іврит класичної літургійної поезії виглядає штучним: у синтаксисі є імітація біблійних поетичних форм (асиндетони й апозиція), але для підтримки рими автори часто ігнорують граматичні правила, зокрема, у словосполученнях може не бути узгодження між підметом і присудком у роді й числі, словосполучення *іменник + прикметник* та *іменник + іменник* теж можуть бути неузгодженими. Слова побутової лексики не вживаються, часто використовують дієслова з двоконсонантним коренем (як у біблійній поезії), абстрактні іменники вжито з займенниковими суфіксами для надання їм більш «високого» звучання.

Арамейська мова класичної поезії піддається процесу «очищення»: іншомовні слова (передусім, грецькі) бачимо дуже рідко; синтаксис більш упорядкований і унормований, хоча граматичні неузгодженості все ж є (наприклад, між підметом і присудком); давньоєврейські граматичні форми майже не використовують (наприклад, породи дієслова *niph'al* і *hoph'al*); вживання порід дієслів більш послідовне.

Наступний підрозділ 3.2. «Синтаксична кореляція між рядками-реченнями» поділено на чотири параграфи, відповідно до аналізованих аспектів синтаксису: безсполучниковий зв'язок між рядками-реченнями, сурядний, підрядний та зіставлення двох незалежних речень. Результати аналізу літургійної поезії свідчать про те, що синтаксис відіграє тут *другорядну роль*. Ця теза підтверджується, крім наведених вище спостережень, і фактом *непрямого порядку слів* у реченні, який нерідко трапляється в докласичних *піютах* в акровіршах або з метою підтримки квазірими. Продовженням відходу від синтаксично-орієнтованого віршування, властивого давньоєврейській поезії, до ритміко-фонетичного принципу побудови вірша стала *класична поезія*: тут домінує строфічний тип вірша, що в основі має більш чіткий ритм, акровірш тільки на початку куплета, і витончену риму, яка з поетичного експерименту перетворюється на невід'ємну характеристику віршування.

Однак у більшості випадків у докласичних *піютах* в основі поетичного рядка лежить *речення*. Так із 964 рядків (загальне число рядків у 27 *піютах*) із

реченням збігається 873 рядки, що становить 90,7%; тоді як рядків-словосполучень тільки 90, тобто 9,3%. При цьому речення-рядок переважно складається з одного простого речення (799 рядків або 89%), набагато рідше – зі складного (81 рядок, тобто 11%). Структура складних речень-рядків може бути різною: 19 рядків – безсполучникові, 30 – складносурядні, 31 – складнопідрядні, змішаного типу – 1 речення.

У класичній поезії співвідношення речень-рядків зі словосполученнями-рядками майже таке ж саме: 220 до 26, тобто в процентному співвідношенні 90,2% до 9,8% відповідно. Відсоток речень-рядків, в основі яких просте речення у класичній поезії, ще вищий, ніж у докласичній – 96,2% (212 рядків), тоді як складні речення становлять лише 3,8% (8 рядків): складносурядних речень – 2 рядки, складнопідрядних – 4, безсполучникових – 2. Ось як це представлено у Таблиці 1:

Таблиця 1

структура рядка	докласична поезія	класична поезія
рядок-речення	90,7 %	90,2 %
рядок – просте речення	89%	96,2 %
рядок – складне речення	11%	3,8 %
складне безсполучникове	23,5 %	25 %
складносурядне	37 %	25 %
складнопідрядне	39%	50%
змішаного типу	0,5 %	-
рядок-словосполучення	9,3 %	9,8 %

Отже, синтаксис класичної поезії виявляє тенденцію до більш частого вживання простого речення в основі рядка і, відповідно, зменшення кількості використання складних речень у цій функції.

Щодо синтаксичних відношень між поетичними рядками-реченнями в структурі вірша, то вони також різні: безсполучниковий зв'язок, координація, субординація і синтаксично ізольовані речення. Співвідношення частоти використання різних типів зв'язку між реченнями-рядками в *докласичній поезії*: безсполучниковий зв'язок – 32%, координація – 29%, субординація – 24%, незалежні речення – 15%. У *класичних піютах*: безсполучниковий зв'язок – 21%, координація – 49%, субординація – 18%, незалежні речення – 12%. Представимо ці підрахунки у вигляді діаграм.

Діаграма 1

Діаграма 2

Таким чином, виділити якийсь характерний тип синтаксичної кореляції між поетичними рядками у докласичній і класичній моделі віршування неможливо. При цьому розподіл різних видів синтаксичних відносин між рядками не може виявити ознак будь-якої системності, пов'язаних із особливостями жанру чи специфіки поетичного дискурсу – їх вибір був суто справою смаку автора, його задуму і, ймовірно, здібностей до поетичної творчості. Нижче ми розглянемо основні моделі синтаксичних відношень речень-рядків літургійної поезії обох вищезазначених періодів.

Усі ці спостереження наводять на думку, що, на відміну від давньоєврейського віршування, що базується на аппозиції двох (трьох) речень із паралельною синтаксичною структурою, докласичний тип вірша менш прив'язаний до певних синтаксичних моделей. Єдиною стабільною ритміко-синтаксичною одиницею тут є *синтагма-колон*, причому вона може збігатися як з реченням, так і зі словосполученням. У такому разі, чи можемо ми

стверджувати, що принцип побудови докласичного вірша орієнтований не стільки на синтаксичні структури, скільки на ритмічну організацію й фонетичні засоби?

Аналізуючи зразки докласичної єврейської літургійної поезії арамейською мовою, можемо відзначити, що синтаксис відіграє тут *другорядну роль*. Ця теза підтверджується, крім наведених вище спостережень, і фактом *непрямого порядку слів* у реченні, який нерідко трапляється в докласичних *пійотах* в акровіршах або з метою підтримки квазірими. Продовженням відходу від синтаксично-орієнтованого віршування, властивого давньоєврейській поезії, до ритміко-фонетичного принципу побудови вірша стала *класична поезія*: тут домінує строфічний тип вірша, що в основі має більш чіткий ритм, акровірш тільки на початку куплета, і витончену риму, яка з поетичного експерименту перетворюється на невід'ємну характеристику віршування.

Підрозділ 3.3. «Синтаксична структура поетичного рядка» включає аналіз синтаксичної структури поетичного рядка в літургійних *пійотах*. Як вже було згадано вище, основна модель поетичного рядка – речення. Однак у літургійній поезії рядок може складатися зі словосполучення або частини попереднього речення, приєднаної до наступного рядка. При цьому речення можуть бути різними за своєю синтаксичною структурою – прості, складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові. У такому випадку, ми ставимо перед собою завдання з'ясувати, чи існує якась загальна синтаксична модель поетичного рядка (як, наприклад, у паралельному віршуванні), або ж ця поетична традиція не прив'язана до жодних стандартів синтаксису?

Як докласичний, так і класичний тип віршування не були прив'язаними до певних синтаксичних структур. Більше того, факти «розриву» речення (коли один його член переноситься на початок наступного рядка-речення, не будучи пов'язаним із ним синтаксично) з метою підтримки акровірша свідчать про те, що для цього типу віршування *синтаксична цілісність рядка* не відіграла важливої ролі.

З іншого боку, ми все ж можемо з упевненістю сказати, що структура речення-рядка є найбільш уживаною в обох поетичних традиціях – більше 90% поетичних рядків. Однак сам факт настільки частого використання речення в ролі основи поетичного рядка швидше зумовлений його функцією як завершеної за змістом та інтонаційно синтаксичної одиниці, без суворої прив'язки до певного *структурного стандарту*.

Відзначено, що рядок, як структурна одиниця вірша, *менш стабільна* у порівнянні з *синтагмою-колоном*. Із цієї причини ми спостерігаємо речення-рядок або рядок-частину речення, що складаються з однієї, двох, трьох синтагм – на розсуд автора. Не мають принципового значення синтаксичні відношення між рядками – або це частини простого речення, або ж компоненти складного. Рядок може поєднувати в собі й синтаксично невіправдані комбінації фрагмента попереднього речення (наприклад, обставина, винесена на початок наступного рядка заради підтримки *акровірша*) і початку нового.

Основна відмінність між поезією докласичною і класичною не в різних синтаксичних моделях віршування, а в *ритмічній організації та фонетичному*

оформленні вірша. У першому випадку, це *рядок* із декількох синтагм-колонів (рідко трапляється рядок із одного колону); у другому випадку, це *строфа* з чотирьох (рідше трьох) рядків, більшість яких збігаються з одною синтагмою-колоном. При цьому межі рядка в докласичній поезії позначені акровіршем і примітивною римою (не у всіх випадках); у класичній поезії – це регулярна майстерна рима (акровірш з'являється, як правило, тільки в першому рядку куплету). Для класичної поезії характерний більш чіткий і регулярний ритм.

Наступний підрозділ 3.4. «Деякі особливості поетичного синтаксису» включає аналіз тих особливостей синтаксису, які пов'язані з формальними (ритміко-фонетичними в нашому випадку) стандартами віршування та специфікою поетичного дискурсу. До цієї сфери належить:

- а) використання емфатичних конструкцій у поетичному контексті;
- б) синтаксичні аномалії, тобто ігнорування синтаксичних норм на користь ритміко-фонетичної організації вірша;
- в) синтаксичні макроструктури: складні умовні періоди; речення, ускладнені підрядними означальними (характеризують підмет або додаток, часто утворюючи «ланцюги»);
- г) еліптичні конструкції (емфатичний, формально-поетичний, граматичний та синтаксичний еліпсиси).

Підсумки проведеного аналізу свідчать про підпорядкованість синтаксису ритміко-фонетичним стандартам віршування літургійної поезії докласичного і класичного періодів, а отже, підтверджує висновок про вторинність синтаксичних структур для цього типу поезії (на відміну від біблійного паралельно вірша та його парафразів в таргумах).

Як докласичний, так і класичний типи віршування не були прив'язаними до певних синтаксичних структур: в основі поетичного рядка тут може виступати як речення, так і словосполучення або частина речення; певного типу синтаксичної кореляції між рядками також не існує, структура поетичного рядка та строфічної будови формується з огляду на ритміко-фонетичні стандарти.

Для синтаксису докласичної поезії характерні використання *еліптичного паралелізму* (дієслово опускається в другому паралельному рядку), пропуски службових слів; іноді можна натрапити на імітацію біблійного паралелізму; зв'язок між реченнями переважно безсполучниковий; проте структура речення-рядка є найбільш уживаною в обох поетичних традиціях – більше 90% поетичних рядків; однак цей факт швидше обумовлений його звичайною функцією речення як завершеної за змістом та інтонаційно синтаксичної одиниці, без суворого зв'язку з певним *структурним стандартом*.

Певні типи поетичного дискурсу впливають на використання синтаксичних конструкцій: для розповідного поетичного дискурсу характерний простий, майже прозовий синтаксис (особливо, в докласичній поезії); для діалогічного або монологічного тексту – комбінація простих і складних речень у вірші; для споглядального – складні синтаксичні комплекси, які охоплюють кілька віршів-рядків (до десяти рядків у аналізованих *п'ютах*).

Емфатичні синтаксичні конструкції, характерні як для прози, так і для поезії, структурно адаптовані до певних моделей віршування: у докласичній поезії інтонаційно виділений елемент у початковій позиції в реченні збігається з *синтагмою-колоном*; у поезії класичній подібні конструкції, хоча і вживаються значно рідше, також штучно пристосовані до структури поетичного рядка куплету.

Наявність синтаксичних аномалій більш виразно свідчить про трансформації в структурі речення, викликані формальними фонетичними стандартами віршування (акровіршем і римою), і підтверджує тезу про вторинність синтаксису для структури вірша в літургійній єврейській поезії.

Еліпсис у віршованому тексті функціонує як складний лінгвопоетичний прийом, у якому емоційно-естетичного впливу досягають шляхом поєднання особливого ритму, інтонації і фонетичних засобів віршування з психологічним *ефектом умовчання*.

Розділ 4 «**Синтаксис частин мови в поетичному дискурсі**» присвячений аналізу функціонування частин мови в поетичному дискурсі. Мета цієї частини нашого дослідження полягає у вивченні особливостей морфосинтаксису в поезії, а також у виявленні шарів ідіоматичного й розмовного синтаксису середньоарамейської мови. Щодо останнього аспекту варто зазначити, що серед аналізованих літургійних *піютів* чимало творів, які написані на досить низькому художньому рівні, з уживанням просторічних і діалектних морфосинтаксичних форм. Ці відхилення від відомих норм синтаксису частин мови стають об'єктом зацікавлення нашого дослідження як із точки зору дескриптивного аналізу (опис не розглянутих раніше морфосинтаксичних моделей), так і дискурсного, і лінгвопоетичного (оцінка емоційно-естетичної інтенції вживання подібних форм).

У процесі розробки власної методології було розглянуто попередні дослідження в цій галузі М. Гельда, М. Дахуда, М. Гервіца, Ф. Феншама, Р. Бута, В. Уотсона, П. Отеро, Й. Авішура, Я. Йостена; Р. Куті, К. Левіаса, А. Доді, Т. Гівона, М. Розенбаума, Б. Гросса, Н. Лунна, Т. Фентона, Е. Грінштейна, С. Тату та ін..

У підрозділі 4.1. «**Синтаксис дієслова**» здійснено аналіз різних аспектів морфосинтаксису дієслова як в текстах парафразів біблійної поезії в таргумах, так і літургійній поезії, доданий до тексту перекладу: переклад архаїчного західно-семітського дієвідмінювання, різноманітні аспекти вживання суфіксальної (*qtl*) та префіксальної (*yqtl*) дієвідмін, попереми́нне використання порід дієслів, особливості вживання дієприкметника та інфінітива, способи вираження модальності в поетичному дискурсі.

У результаті проведеного аналізу було з'ясовано, що поетичний морфосинтаксис дієслова виявляє ідентичність багатьох форм із тими, які вжито в прозових текстах, включаючи наявність елементів просторіччя й граматичних неточностей. Беручи до уваги невеликий обсяг творів, що належать до зразків класичної поезії, ми все ж можемо спостерігати більш упорядковане й унормоване вживання дієслова, що, імовірно, свідчить про процес «очищення» поетичної мови.

Досить цікавим з точки зору суто філологічного аналізу є численні факти вживання дієприкметника та інфінітива в *модальних функціях*. Дієприкметник часто використовується в значенні *когортатива*, тоді як інфінітив (в поєднанні з прикметниками-детермінативами) – у значенні *обов'язкової дії*. При цьому *yqtl*-дієвідміна у функції когортатива переважає над дієприкметником з невеликим відривом у пропорції (18 випадків проти 13), а конструкції з інфінітивом для позначення зобов'язання виявляють перевагу над префіксальною дієвідміною (6 проти 1).

Переважає дієприкметник над *yqtl*-дієвідміною і в функції присудка протазиса складнопідрядного речення (13 випадків проти 5). Хоча його активне вживання характерне для середньоарамейської мови в цілому, його домінування в ролі предиката протазиса може бути пояснене саме впливом поетичного дискурсу: дієприкметник як віддієслівна форма більше підходить для позначення *позачасової та гномічної дії* (пророчий та лімнологічний дискурс).

У переважній більшості випадків (84,5%) дієслова наказового способу (імператива, юсива та функціональної моделі когортатива) вживаються в *початковій позиції в реченні*, що, імовірно, обумовлено прагненням до емпізи волітивних дієслів в поетичному контексті (в непоетичних текстах цього періоду спостерігається протилежна тенденція).

Грамматично непослідовне вживання порід дієслів (S-порода замість G або D-порід, або ж T, T-D, T-S-породи в функції G та D) засвідчене в усіх трьох досліджуваних нами групах поетичних творах – парафразах біблійної поезії, докласичних та класичних *піютах*. Таке змішування функцій порід дієслів було характерне й для непоетичної арамейської мови періоду пізньої античності. Відсутність будь-яких спроб граматичної корекції морфосинтаксису дієслова в поезії вказує, з одного боку, на поширеність такого вживання порід дієслів, а з іншого – на *відсутність чітких стандартів* для поетичної мови на рівні морфосинтаксису.

Таким чином, ми можемо відзначити деякі специфічні риси застосування форм арамейського дієслова, пов'язані з його функціонуванням у поетичному дискурсі: а) переважання дієприкметника як перекладу архаїчного **yqtlu*-імперфектива у парафразах біблійної поезії як у нарративному, так і в пророчому й гімнологічному дискурсі (аспект продовження дії або ж його позачасовості); б) навмисна інтерпретація **yqtlø*-претерита як дії у майбутньому (вплив екзегетики на переклад); в) активне вживання дієприкметників у пророчому і гімнологічному дискурсах у літургійних *піютах* (включаючи і перифрастичні конструкції); г) часте вживання інфінітива як визначення дієслова, іменника, а також у модальному значенні; д) переважне позиціонування волітивних форм дієслова на початку речення.

Підрозділ 4.2. «**Синтаксис іменних частин мови**» включає аналіз функціонування іменних частин мови – іменника, прикметника, займенника та числівника – в поетичному контексті. Основна мета цієї частини дисертації – виокремити певні специфічні риси морфосинтаксису, уживання яких, можливо, пов'язане з поезією. До цієї категорії зараховуємо граматичні форми й синтаксичні конструкції з живої розмовної мови, діалектизми, архаїзми, а також

особливі граматичні форми, використані з метою надання поетичному тексту деяких особливих емоційних відтінків.

Морфосинтаксис інших частин мови – імен та часток – також характеризується значною кількістю альтернативних форм утворення словосполучень, способів керування дієсловами додатків (іменників та займенників) за допомогою прийменників, змішуванням синтаксичних функцій деяких часток. З одного боку, така різноманітність давала можливість поетам передавати різні просторово-часові відношення між суб'єктом та об'єктом дії; з іншого боку, чимало альтернативних форм не можуть бути пояснені якоюсь іншою причиною, крім суб'єктивного вибору автора або впливу живої розмовної мови на його поетичний стиль.

До характерних і для таргумічних парафазів, і для літургійних *піютів* особливостей синтаксису відноситься тенденція *вживати абстрактні іменники у визначеному стані* (*status emphaticus* або *status pronominalis*), що надає поезії особливої патетичності. В медитативному та гімнологічному різновидах поетичного дискурсу такий підхід дозволяє досягнути максимальної абстрагованості у поєднанні з емоційною виразністю вірша: поєднання ритму, метафоричної мови (а в деяких випадках і фонетичних засобів) з певними абстрактними іменниками сприяє створенню особливого естетичного ефекту впливу на аудиторію.

У генітивних словосполученнях конструкції з *status constructus* переважають над словосполученнями із *nota genitivi* в парафразах біблійної поезії (84% проти 15%); проте їх співвідношення змінюється в літургійних *піютах*, і складає 40,5% проти 43% (до класична поезія) та 46,5% проти 40% (класична). Така зміна кореляції імовірно пов'язана з історичним розвитком арамейської мови: якщо у I-II ст. вживання словосполучення із *nota genitivi* є ще семантично мотивованим (мова Таргума Онкелоса), то у IV-VIII ст. ця мотивованість втрачається: можливо, під впливом розмовної мови, проте це явище потребує більш детальних досліджень, що виходять за межі завдань нашої дисертації.

Подібний зсув спостерігаємо й у зміні частоти використання плеонастичних генітивних конструкцій: від 1% (парафрази біблійної поезії в Таргумах) до 11,5% (докласичні *піюти*) та 12,5% (класичні *піюти*). Імовірно, емфатична функція плеоназму тут була втрачена в більш пізній період в палестинських діалектах.

Підсумовуючи дослідження морфосинтаксису іменних частин мови, можемо відзначити як особливості, які не є зумовленими лінгвопоетичним контекстом, так і ті, що з ними безпосередньо пов'язані. До першої групи варто віднести: а) вживання альтернативних форм генітивних словосполучень; б) діахронічний та діалектний зсув у частоті вживання *status constructus* vs генітивні словосполучення; в) випадки граматичної неузгодженості іменника і прикметника в роді і числі; г) відхилення від принципу полярного узгодження іменника і числівника; д) різні форми творення абстрактних іменників; е) не завжди послідовне використання *nota accusativi*; є) поява в поезії східноарамейських діалектизмів, які не виконували ніяких лінгвопоетичних функцій.

До зумовлених поетичним дискурсом особливостей належать: а) вживання абстрактних іменників у визначеному стані – у *status emphaticus* або *status pronominalis*; б) «гра» артиклів в поетичних рядках з однорідними членами речення; в) використання самостійних особових займенників у ролі підмета дієслівного речення в діалогічному та емфатичному контекстах; г) граматичні неузгодження, пов'язані з пристосуванням до акровірша або рими; д) еліipsis у словосполученнях, що в певному контексті набувають емфатичного значення.

Наступний підрозділ 4.3. «Синтаксис часток» розглядає особливості морфосинтаксису частин мови, які, за традиційною для семітської філології класифікацією, налужать до часток – прислівників, прийменників, сполучників, вигуків та власне часток.

Загалом, синтаксичні функції часток (в широкому значенні цього терміна) у розглянутій нами поезії не виявляють особливих відмінностей у взаємодії з іншими членами речення і способах інтеграції в структуру речення від аналогічних моделей у прозі. Основна характерна риса їхнього функціонування в поетичному дискурсі – *широке різноманіття форм*, що містять розмовні, діалектні і навіть запозичені з давньоєврейської мови зразки. При цьому знаходить свій вияв феномен *змішування функцій* деяких часток (особливо прийменників та сполучників), у результаті якого одна і та сама частка виконує різні функції, дублюючи при цьому значення інших.

Очевидно, ця варіативність пов'язана з впливом діалектів і просторіч (а, можливо, і відновлення деяких архаїчних значень часток), які увійшли в письмову арамейську мову, включаючи й поезію. Наш аналіз вживання часток дозволяє зробити висновок, що морфосинтаксис літургійний *піютів* більш наближений до розмовної мови, ніж у парафразах біблійної поезії. До специфіки ж суто поетичного плану можна зарахувати лише вживання дубльованих прийменників у емфатичному контексті, однак такі випадки вкрай рідкісні

Різнманітні форми часток часто надавали давнім поетам та інтерпретаторам біблійної поезії ширший набір синтаксичних засобів для передачі різних семантичних відтінків взаємодії суб'єкта й об'єкта дії, дозволяючи, таким чином, поглибити просторово-часову виразність подій священної історії, а також довести до досконалості емоційно-естетичну картину споглядання діянь Бога в медитативному і гімнологічному різновидах поетичного дискурсу.

На фоні виконаного загального аналізу функціонування морфосинтаксису поезії в таргумах (включаючи дослідження синтаксису дієслів та іменних частин мови), ми можемо відзначити загальну тенденцію: поетичний дискурс не формує нових функціональних моделей на рівні синтаксису, однак він потребує *максимальної актуалізації наявних у мові засобів смислової й емоційної виразності*. Ця актуалізація досягнена завдяки залученню в поетичну мову різноманітних граматичних форм і синтаксичних моделей, які дозволяють передавати різні смислові й емоційні конотації.

З іншого боку, різноманіття використаних у поезії морфосинтаксичних функціональних моделей (включаючи й синтаксис часток) *не завжди мотивоване особливостями поетичного дискурсу*, тобто не пов'язане ні з

емоційною експресією, ні з будь-якою семантичною відмінністю, яка надавала б тексту особливого поетичного звучання. Така варіативність морфосинтаксичних парадигм може бути обумовлена суб'єктивним почерком автора, тим лінгвокультурним оточенням, у якому формувалася його поетична мова. Лінгвопоетичні чинники можуть бути виявлені лише в контексті.

Таким чином, поетичний дискурс не формує нових функціональних моделей на рівні синтаксису, однак він потребує *максимальної актуалізації наявних у мові засобів смислової й емоційної виразності*. Ця актуалізація досягнена завдяки залученню в поетичну мову різноманітних граматичних форм і синтаксичних моделей, які дозволяють передавати різні смислові й емоційні конотації. Найбільш виразно вплив різних типів поетичного дискурсу на морфосинтаксис може бути продемонстрований на прикладі дієприкметника, який переважно вживається у неprozових формах – пророчому, риторичному, гімнологічному та медитативному, оскільки найбільш вдало передає ідею гномічної, характерної та звичної дії.

З іншого боку, різноманіття використаних у поезії морфосинтаксичних функціональних моделей *не завжди мотивоване особливостями поетичного дискурсу*, тобто не пов'язане ні з емоційною експресією, ні з будь-якою семантичною відмінністю, яка надавала б тексту особливого поетичного звучання. Така варіативність морфосинтаксичних парадигм може бути обумовлена особливостями стилю автора, тим лінгвокультурним оточенням, у якому формувалася його поетична мова. Лінгвопоетичні чинники можуть бути виявлені лише в контексті.

Окрім розглянутих вище особливостей впливу *окремих різновидів поетичного дискурсу на синтаксис*, ми можемо відзначити й ряд характерних рис, що притаманні синтаксису досліджуваної нами літургійної поезії в цілому. Перш за все, це стосується *синтаксичних аномалій* (неприродний порядок слів у словосполученнях та реченнях), характерних для поезії з фонетичними стандартами віршування – *акровіршем* та *римою* (притаманні літургійним *пійтам*). Порушення норм синтаксису відбувається тут заради підтримки послідовності алфавітного акровірша та однакових закінчень рядків. В синтаксично-орієнтованій поезії такі аномалії не спостерігаються.

У деяких випадках відхилення від синтаксичних норм (неузгодженість словосполучень у роді, числі, стані або ігнорування принципу полярності при вживанні числівників) пов'язано з впливом просторічних, рідше – діалектних форм. Примітно, що такі аномалії зустрічаються переважно в літургійних *пійтах* (докласичних та класичних), і невідомі в парафразах біблійної поезії.

Вживання просторічних, діалектних граматичних форм та синтаксичних конструкцій, а також іншомовних слів (перш за все, грецьких та латинських) характеризує, переважно, *докласичну поезію*; в класичних віршах та парафразах біблійної поезії їх вживання значно менше (грецькі та латинські слова у поетичних перекладах в ТgOnq не засвідчені взагалі).

Розглянуті вище особливості також підтверджують зроблені нами висновки: саме *дискурс* (а не форма вірша) *визначає вибір граматичних форм, функціональних морфосинтаксичних моделей та типу структури речення* (з

дієслівним предикатом або іменним, еліптичне або повне, з емпатичним чи звичайним порядком слів та ін. – залежно від різновиду поетичного дискурсу). Що ж стосується структури вірша, вона виконує функцію *корегування розміру поетичного рядка, куплета чи строфи*, адаптуючи синтаксичні конструкції (мотивовані дискурсом) до певної моделі віршування.

ВИСНОВКИ

Аналіз поетичного синтаксису, здійснений нами на матеріалі юдейської літургійної поезії арамейською мовою, дає нам можливість зробити ряд важливих висновків, що стосуються як особливостей функціонування синтаксису в поетичному дискурсі в цілому, так і в окремо взятих поетичних традиціях. Ми дослідили два типи віршування, що мають різний ступінь залежності від синтаксичних моделей: парафрази біблійної поезії, що імітують синтаксично-орієнтовану модель версифікації (в основі – два паралельні за синтаксичною структурою речення-рядки), та літургійні *пінюти*, структура вірша яких не прив'язана до певних синтаксичних структур.

1. Характерними рисами поетичного дискурсу є високий рівень метафоричності мови та її *чітка ритміко-синтаксична сегментація*. При цьому у переважній більшості випадків використовуються синтаксичні засоби смислової та емоційної виразності, відомі й у прозі, риторичі та інших непоетичних видах дискурсу.

2. Особливостями функціонування синтаксису в поетичному дискурсі є *адаптованість його структур до ритмічного ладу віршування*, а також *більш інтенсивне вживання емпатичних конструкцій*. Адаптація синтаксису до ритміки вірша означає розмірну сегментацію речення таким чином, щоб кількість наголошених одиниць у кожному сегменті (колоні) була більш-менш однаковою, утворюючи повторюваний у кожному поетичному рядку ритмічний малюнок.

3. *Континуум* поетичного тексту, окрім відомих і в інших видах дискурсу засобів *когезії* – синтаксичних, логічних, асоціативних, образних, композиційно-структурних та стилістичних – досягається ще й завдяки особливому *ритмічному ладу*. Розмірена і регулярна ритміко-синтаксична сегментація тексту створює додатковий ефект його цілісності. Фонетичні засоби – акровірш, асонанс, алітерація і рима – також сприяють досягненню континуума на метасеміотичному рівні, однак вони вторинні стосовно ритму, оскільки притаманні не всім формам віршування.

4. Кореляція між метафорою та синтаксисом в поетичному дискурсі найбільш оптимальною є в синтаксично-орієнтованому віршуванні, представленому в нашому поетичному корпусі парафразами біблійної поезії: тут діє принцип *паралелізм образів = паралелізм синтаксичних структур* при апозиційній кореляції поетичних речень-рядків. У докласичних та класичних літургійних *пінютах* співвідношення метафори і синтаксису менш тісні, оскільки виразність поетичних образів набуває особливого тут звучання завдяки її оформленню у вигляді *емпатичних конструкцій*, посиленних ритміко-синтаксичною сегментованістю тексту.

5. На синтаксичні аспекти поетичного дискурсу виявляє вплив також і *комунікативний контекст*: передбачувана реакція аудиторії та схема спілкування *адресант – адресат* визначає ряд особливостей побудови речення в поезії. У парафразах біблійної поезії в таргумах це поява значної кількості підрядних означальних речень, необхідних для інтерпретації деяких фрагментів поетичного тексту, звертання до аудиторії із закликами морально-релігійного характеру, та адаптація поетичних архаїзмів; у літургійних *пінютах* – фрагменти прямої мови, риторичні запитання, рефрени (імовірно, розраховані на відгук аудиторії у вигляді співу антифоном).

6. Лінгвопоетичні аспекти синтаксису безпосередньо пов'язані з *функціональними різновидами поетичного дискурсу*, які можуть зустрічатися в межах архітектоніки одного поетичного твору: а) розповідним поетичним дискурсом; б) діалогічним; в) гімнологічним; г) медитативним; д) риторичним; е) пророчим. Кожен з цих різновидів характеризується притаманними лиш йому особливостями: специфіка *наративного* дискурсу – максимально наближений до прози порядок слів і синтаксичні функції дієслів; *гімнологічного* – часте використання іменних речень SP_n -типу (іменні речення дефініції); для *медитативного* дискурсу властиве вживання складних речень з кількома підрядними визначення (у докласичній поезії); для *риторичного* та *діалогічного* – елементи прямої мови, короткі питальні речення та дієслова у наказовому способі (імператив, юсив, когортатив); *пророчий* дискурс комбінує особливості гімну з частим вживанням дієслів *uqtl*-дієвідміни у значенні майбутнього часу та модальності.

7. Специфіка поетичного дискурсу впливає й *на вибір структури речення*. Найяскравіше цей принцип може бути проілюстрований на матеріалі парафразів давньоєврейської поезії в Таргумі Онкелоса: у зв'язку з адаптацією архаїчної поезії до нової комунікативної ситуації (синагогальна літургія) та необхідністю введення деяких екзегетичних елементів, у тексті з'являється більша кількість означальних підрядних речень, які при цьому гармонійно вписуються в структуру паралельного вірша (в поетичних парафразах в TgOnq налічується 72 нових підрядних речення). Такі модифікації були *синтаксичною новацією*, оскільки використання підрядних речень не було притаманним паралельному віршуванню. Також зразком взаємодії дискурсу і типу віршування є *макроречення* (складні речення з кількома підрядними і сурядними), вживання яких *мотивоване специфікою медитативно-гімнологічного дискурсу* (різнобічний опис і характеристика об'єкту споглядання), проте використання таких синтаксичних комплексів неможливе в паралельному віршуванні (принцип *речення – рядок*), а також у класичній літургійній поезії (структура куплета як єдиного синтаксичного цілого обмежує розмір речення).

8. З іншого боку, варто зазначити, що особливості дискурсу впливають на (морфо)синтаксис *незалежно від типу віршування*: в усіх трьох різновидах вірша – імітації біблійного паралелізму, лінійному докласичному та строфічному класичному – зазначені вище парадигми впливу дискурсу на

синтаксис діють однаково. Тобто, на формування поетичного синтаксису впливає, перш за все, *дискурс*, а не структура вірша.

9. Вибір граматичних форм та морфосинтаксичних моделей (тобто, форм синтаксичної взаємодії частин мови у словосполученні та реченні) в поезії обумовлені *не структурою вірша, а особливостями поетичного дискурсу*. В аналізованому нами корпусі поетичних творів, ця закономірність виявлена у а) виборі суфіксальної (*qtl*) або префіксальної (*yqtl*) дієвідміни залежно від нарративного, пророчого чи гімнологічного контексту; б) більш частому вживанні прикметника в предикативній функції в іменних реченнях в гімнологічному та медитативному різновидах поетичного дискурсу; в) переважному використанні самостійного особового займенника у функції підмета в діалогічному тексті; г) домінування дієприкметника в неоповідних типах дискурсу (77,5% проти 22,5%).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографія:

1. Цолін Д. В. Синтаксис поезії таргумів : монографія / Д. В. Цолін. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – 486 с.

Статті:

2. Tsolin D. Elements of Rhetoric in the Targums. Appeals to Audience / Dmytro Tsolin. // *Aramaic Studies*. – 2012. – № 10.2 – P. 249–270.
3. Tsolin D. Hebrew Poetry in the Targum Onqelos: Some Syntactic Aspects of the Verse Structure / Dmytro Tsolin. // *Aramaic Studies*. – 2014. – № 12.1. – P. 53–88.
4. Цолин Д. В. Перевод библейских поэтических архаизмов в таргумах / Дмитрий Васильевич Цолин // Труды по иудаике. Академическая серия. – 2012. – № 41. – С. 83–100.
5. Цолин Д. В. Перифрастические формы императива и юсива в арамейском языке таргумов / Дмитрий Васильевич Цолин // Письменные памятники Востока. – 2013. – №18.1. – С. 159–170.
6. Цолин Д. В. Синтаксис поэтической строки в еврейской литургической поэзии на арамейском языке IV-VIII вв. / Дмитрий Васильевич Цолин. // Вестник Санкт-Петербургского Государственного Университета. Серия «Востоковедение». – 2014. – № 13. – С. 91–111.
7. Цолин Д. В. Пиюты к празднику Песах в Палестинских Таргумах. Перевод, комментарии, заметки / Дмитрий Васильевич Цолин // Иудаика и

- арамеистика: сборник научных статей / Отв. ред. К. А. Битнер, Л. А. Лукинцова; Петербургский ин-т иудаики. – СПб., 2014. (Труды по иудаике. Сер. «Филология и культурология» ; Вып. 3). – 2014. – С. 86-150.
8. Цолін Д. В. Релікти архаїчного західно-семітського дієвідмінювання в давньоєврейській поезії / Цолін Дмитро Васильович // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» – 2013. – № 38. – С. 234-237.
  9. Цолин Д.В. Синтаксис глагола в еврейской литургической поэзии на арамейском языке. На материале таргумов / Дмитрий Васильевич Цолин // Сходознавство. – 2014. – № 65-66. – С. 126-130.
  10. Цолин Д.В. Некоторые особенности синтаксиса в еврейской литургической поэзии на арамейском языке IV-VIII вв. / Дмитрий Васильевич Цолин // Сходознавство. – 2014. – № 65-66. – С. 131-144.
  11. Цолін Д. В. Перспективи дослідження синтаксичного аспекту лінгвопоетики. На матеріалі арамеомовної літургійної поезії II – VIII ст. / Цолін Дмитро Васильович // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2014. – № 49. – С. 238-243.
  12. Цолін Д. В. До питання про синтаксис часток у середньоарамейській мові / Дмитро Васильович Цолін // Східний Світ. – 2014. – № 3. – С. 114-124.
  13. Цолін Д.В. Десять поем на свято Шавуот з рукопису Paris br. 110 Фрагментарного Таргума: Переклад з арамейської, коментарі, примітки. Частина I / Дмитро Васильович Цолін // Східний Світ. – 2014. – № 1. – С. 110-130.
  14. Цолін Д.В. Десять поем на свято Шавуот з рукопису Paris br. 110 Фрагментарного Таргума: Переклад з арамейської, коментарі, примітки. Частина II / Дмитро Васильович Цолін // Східний Світ. – 2014. – № 2. – С. 111-130.
  15. Цолин Д. В. Эллипсис в поэзии таргумов / Дмитрий Васильевич Цолин // Східний Світ. – 2014. – № 4. – С. 143-156.
  16. Цолін Д. В. Поетичний дискурс: синтаксичний аспект / Дмитро Васильович Цолін // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2015. – № 52. – С. 260-273.

17. Цолін Д. В. Діахронічний аналіз біблійної давньоєврейської мови та історико-критичний метод у біблеїстиці / Д. В. Цолін // Східний світ. – 2015. – № 1. – С. 92-105.
18. Цолін Д. В. Синтаксична зв'язність поетичного тексту. На матеріалі юдейської літургійної поезії арамейською мовою / Д. В. Цолін // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2015. – № 58. – С. 130-135.
19. Цолін Д. В. Давньоєврейське віршування: до питання про роль синтаксису / Д. В. Цолін // Сходознавство. – 2015. – № 69. – С. 126-143.
20. Цолін Д. В. Синтаксис и метафора в поетичному тексті / Д. В. Цолін // Філологічні трактати. – 2015. – Том 7, № 4. – С. 98-107.
21. Цолін Д. В. До питання про непослідовне вживання порід дієслів у середньоарамейській мові / Д. В. Цолін // Науковий вісник Міжнародного Гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – № 17 (2). – С. 107-110.
22. Цолин Д. В. Формы спряжения глагола в арамейском тексте Речений Ахикара (VI в. до н.э.) / Д. В. Цолин // Сходознавство. – 2015. – № 70. – С. 125-142.
23. Цолін Д. В. Парафрази біблійної поезії в Таргумі Онкелоса: елементи есхатологічної інтерпретації / Д. В. Цолін // Східний Світ. – 2015. – № 4. – С. 94-110.

Праці апробаційного характеру:

24. Tsolin D. Transformation of Poetical Lines of the Song at the Sea (Ex. 15:1-18, 21) in the Targum Onqelos / Dmytro Tsolin. // Judaica Ukrainica. – 2014. – № 3. – С. 5–23.
25. Цолін Д.В. Палестинські Таргуми як літературна пам'ятка. Переклад Таргума Псевдо-Йонатана до Бут. 1-25 / Дмитро Васильович Цолін // «Дух і Літера». – 2014. – № 27. – С. 248-339.
26. Цолин Д.В. Арамейский язык библейских текстов и Таргума Онкелоса / Дмитрий Васильевич Цолин. – Черкассы: Коллоквиум, 2013. – 354 с.

Тези доповідей:

27. Tsolin Dmytro. Hebrew Poetry in the Targum Onqelos: Some Syntactic Aspects of the Verse Structure // XXI Congress of the International Organization for the Study of the Old Testament. The Abstracts. – München, 2013. – P. 267 – 269.

28. Tsolin Dmytro. Elements of Rhetoric in the Targums. Appeals to Audience / Dmytro Tsolin // XX Congress of the International Organization for the Study of the Old Testament. The Abstracts. – Helsinki, 2010. – P. 159.
29. Цолин Д. В. Библейская герменевтика эпохи поздней античности / Дмитрий Васильевич Цолин // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості. Матеріали ХХІХ Міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк: ППШ: «Наука і освіта». – 2011. – С. 51-57.
30. Цолин Д. В. Еврейская литература эпохи поздней античности / Дмитрий Васильевич Цолин // Юдаїзм: дослідження історії та віровчення. Матеріали молодіжної релігієзнавчої школи з юдаїки. – К., 2011. – С. 28-53.
31. Цолин Д. В. Библейская герменевтика эпохи поздней античности / Дмитрий Васильевич Цолин // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості. Матеріали ХХІХ Міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк: ППШ: «Наука і освіта». – 2011. – С. 51-57.
32. Цолін Д. В. Техніка перекладу сакрального тексту в добу пізньої античності. На матеріалі таргумів / Дмитро Васильович Цолін // Матеріали круглого столу «Переклад сакрального тексту». – Острог, 2010. – С. 3-11.

АНОТАЦІЯ

Цолін Д. В. Синтаксичні основи поетичного дискурсу. На матеріалі юдейської літургійної поезії арамейською мовою II-VIII ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.13. – мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2016.

Дисертаційна робота присвячена синтаксису поетичного дискурсу, Дослідження здійснено на матеріалі юдейської літургійної поезії II-VIII ст., що була написана двома субдіалектами середньоарамейської мови – літературною юдейською арамейською та літературною юдейською палестинською арамейською. Розкрито зв'язок між основними парадигмами функціонування синтаксичних конструкцій в поетичному тексті та їх взаємодією з іншими дискурсивними засобами — архітектонікою твору, його ритмічною структурою та фонетичним оформленням. Охарактеризовано особливості функціонування синтаксичних конструкцій у двох типах віршування – архаїчних синтаксично-орієнтованих моделях та тих, що не мають фіксованого синтаксичного стандарту. Здійснено детальний аналіз особливостей поетичного синтаксису середньоарамейської мови.

Висвітлено фактори, що впливають на вибір синтаксичних конструкцій у поетичному творі, незалежно від типу віршування: *жанрові особливості* дискурсу (оповідний, діалогічний, гімнологічний, медитативний, риторичний, пророчий); *комунікативний контекст* (передбачувана реакція аудиторії та схема спілкування *адресант – адресат* визначає ряд особливостей побудови речення в поезії); *ритмічна структура* поетичного рядка (впливає на розмір і сегментацію речення). Зроблено висновки про особливості функціонування синтаксису в поетичному дискурсі.

Ключові слова: поетичний дискурс, літургійна поезія, арамейська мова, синтаксис середньоарамейської мови, таргуми, давньоєврейське віршування.

АННОТАЦІЯ

Цолин Д. В. Синтаксические основы поэтического дискурса. На материале иудейской литургической поэзии на арамейском языке II-VIII вв. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.13 – языки народов Азии, Африки, аборигенных народов Америки и Австралии – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 2016.

Диссертационная работа посвящена синтаксису поэтического дискурса. Исследование проведено на материале иудейской литургической поэзии II-VIII вв., написанной на двух субдиалектах среднеарамейского языка – литературного иудейского арамейского и литературного иудейского палестинского арамейского. Раскрыта связь между основными парадигмами функционирования синтаксических конструкций в поэтическом тексте и другими дискурсивными средствами – архитектурой произведения, его ритмической структурой и фонетическим оформлением. Представлены характерные особенности функционирования синтаксических конструкций в двух типах стихосложения – архаичных синтаксически-ориентированных моделях и не имеющих фиксированного синтаксического стандарта. Сделан детальный анализ особенностей поэтического синтаксиса среднеарамейского языка.

Представлены факторы, влияющие на выбор синтаксических конструкций в поэтическом произведении, независимо от типа стихосложения: *жанровые особенности дискурса* (повествовательный, диалогический, гимнологический, медитативный, риторический, пророческий); *коммуникативный контекст* (предсказуемая реакция аудитории и схема общения *адресант – адресат* определяет ряд особенностей построения предложения в поэзии); *ритмическая структура поэтической строки* (влияет на размер и сегментацию предложения). Сделаны выводы об особенностях функционирования синтаксиса в поэтическом дискурсе.

Ключевые слова: поэтический дискурс, литургическая поэзия, арамейский язык, синтаксис среднеарамейского языка, таргумы, древнееврейское стихосложение.

ABSTRACT

Tsolin D. V. The Syntactic Fundamentals of Poetical Discourse. On the Material of Jewish Liturgical Poetry in Aramaic from the 2-nd – 8-th Centuries. – Manuscript.

Thesis for the Academic Degree of the Doctor of Philology in Specialization 10.02.13 – Languages of the peoples of Asia, Africa and aboriginals of Australia and Oceania. – The Taras Shevchenko National University of Ukraine, Kyiv, 2016.

The dissertation is concerned with the syntax of the poetical discourse. This research has been done on the material of the Jewish liturgical poetry II-VIII centuries written in two sub-dialects of Middle Aramaic language – the Literary Jewish Aramaic and the Literary Jewish Palestinian Aramaic. A connection between the main paradigms of functioning of the syntactic constructions in a poetical text and other discourse means – architectonics, rhythmic structure and phonetic devices have been investigated. The main character features of the functioning of the syntactic constructions in two types of versification – the archaic syntactically-oriented models and those which do not have any syntactic standards – have been analyzed in the dissertation. The detailed investigation of the poetical syntax of Middle Aramaic has been carried out.

In this research the main factors which influenced the choice of the syntactic construction in the poems irrespective of a type of versification: *the genre specificities of the discourse* (narrative, dialogical, hymnological, meditative, rhetorical, prophetic); *the communicative context* (predictable reaction of the audience and the scheme of communication *addresser – addressee* causes some peculiarities of the sentence structure in poetry); *rhythmic structure* of a poetical line (influences a size and segmentation of the sentence).

Special attention is paid to functioning of the emphatic syntactic constructions in the poetical text, their adaptation to the rhythm-syntactic structure of a verse; some syntactic specificities of rhythm-phonetic oriented poetry are discussed (particularly, syntactic anomalies which were caused with adaptation to the rhyme and acrostic).

As a result of our investigation is the conclusion about subordination of the syntax to the rhythm-phonetic standards of versification in the Jewish pre-classical and classical poetry. It means that *a degree of importance of syntax for poetical discourse depends on a tradition of versification*. However, the main emphatic functions of syntax are common for different structural patterns of a verse: they provide the effect of aesthetical impact on a reader / a listener via a special word order, emphatic constructions, and provide a special rhythm segmentation of a poetical line.

Concerning the nominal morphosyntax we can distinguish some peculiarities which were not caused with the linguopoetical factors, as well as those which are connected with them immediately. To the first group belong: a) the use of alternative forms of the genitive word combinations; b) the diachronic and dialectic shifts in

frequency of the use of *status constructus* vs phrases with *nota genitivi*; c) inconsistency in gender and number in the word combination *noun + adjective*; d) deviations from the principle of “polar agreement” between nouns and numerals; e) different word-formation models for the abstract nouns; f) not always consequent use of *nota accusativi*; g) appearance of the East-Aramaic dialecticisms which did not fulfill any linguopoetic functions. To the specificities which were caused with the poetical discourse belong the following: a) use of the abstract nouns in definite state – *status emphaticus* or *status pronominalis*; b) “a play” of articles in poetical lines with homogeneous parts of the sentence; c) use of independent personal pronouns in a role of predicate of verbal clause in the dialogical and emphatic context; d) grammatical non-coordination which was connected with adaptation to acrostic and rhyme; e) ellipsis in the word combinations which may have an emphatic meaning in a certain context.

In the poetical morphosyntax in the targums we can distinguish the main tendency: *poetical discourse does not create any new functional patterns*, but demands the maximal actualization of available means for semantic and emotional expressivity. This actualization is achieved by involving in the poetical language different grammatical forms and syntactic models which enable to express different semantic and emotional connotations. However, the diversity of morphosyntactic functional models is not always motivated with specificities of poetical discourse, and is not connected with emotional expressivity or with semantic connotations: such variations of the morphosyntactic paradigms may be caused with the personal author’s style or with his linguistic and cultural background.

On the other hand, specificities of different types of poetical discourse influence on *the sentence structure*. This influence may be illustrated on the material of the paraphrases of Hebrew poetry in TgOnq: adaptation of the archaic poetry to the liturgical recitation and necessity of insertion of some exegetical elements caused emergence of many additional subordinate clauses which are well-fitted to the parallel verse structure (in TgOnq 72 new subordinate clauses appeared in the poetical texts). This modification was a syntactic innovation: the use of subordinate clauses had not been inherent in the parallel verse structure.

So, the main conclusions about functioning of syntax in the poetry have been made: a) the clear rhythm-syntactic segmentation is one of the most important features of a poetical text; b) the syntactic patterns are adapted to the rhythmic verse structure; c) the use of the emphatic constructions is more intensive than in prose; d) a choice of grammatical forms and morphosyntactic patterns in poetry is not caused with a verse structure, but with specificities of poetical discourse; e) poetical syntax is influenced by some functional variants of poetical discourse: narrative, dialogical, hymnological, meditative, rhetorical, prophetic; f) syntactic aspects of poetical discourse are influenced with the communicative context: the needs of the audience and its predictable reaction define some specificities of the sentence structure; g) continuum of the poetical text (apart from the well-known in other types of poetical discourse means of cohesion – syntactic, logical, associative, figurative,

compositional, structural and stylistic) is being achieved with a special rhythmic structure.

Key words: poetical discourse, liturgical poetry, Aramaic, syntax of Middle Aramaic, Targums, Hebrew verse structure.